

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԿԶՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՄԱՍԻՆ 2024

ՆԵՐՄԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Armenia joined the United Nations on March 2, 1992, and the UN office was established in Yerevan in Հայաստանը ՄԱԿ-ին անդամակցել է 1992 թ. մարտի 2-ին, և նույն տարվա դեկտեմբերին Երևանում հիմնվել է ՄԱԿ-ի գրասենյակը: Դառնալով ՄԱԿ-ի անդամ, Հայաստանն ընդունել է համամարդկային արժեքները, մարդու իրավունքների պաշտպանության և ժողովրդավարության հաստատման սկզբունքները՝ որպես պետական գաղափարախոսության անբաժանելի մաս: Հայաստանն ակտիվորեն մասնակցում է Միավորված ազգերի կազմակերպության շրջանակներում ծավալվող աշխատանքներին և համագործակցում կազմակերպության բազմաթիվ կառույցների և օղակների հետ¹: ՄԱԿ-ին անդամակցելու ժամանակից ի վեր Հայաստանը ստորագրել և վավերացրել է միջազգային բազմաթիվ պայմանագրեր:

ՄԱԿ-ի հայաստանյան թիմը, որը գլխավորում է ՄԱԿ-ի մշտական համակարգողը, բաղկացած է Հայաստանում գործող և ոչ ռեզիդենտ 20 գործակալություններից: Համաշխարհային բանկը (ՀԲ), Միջազգային ֆինանսական կորպորացիան (ՄՖԿ) և Արժույթի միջազգային հիմնադրամը (ԱՄՀ) ևս գրասենյակներ ունեն երկրում²:

2016 թվականի հունվարի 1-ից պաշտոնապես ուժի մեջ մտան «Կայուն զարգացման 2030 թվականի օրակարգում» ներառված կայուն զարգացման 17 նպատակները: Կայուն զարգացման նպատակները հիմնվում են հազարամյակի զարգացման նպատակների (ՀԶՆ) արձանագրած հաջողությունների վրա: Իսկ Հայաստանը, 2021թ.-ին ստորագրեց «Հայաստանի համար ՄԱԿ-ի Կայուն զարգացման գործընկերության 2021-2025 թվականների շրջանակ» փաստաթուղթը, որը սահմանում է ԿԶՆ-ների իրագործման և, ընդհանուր առմամբ, զարգացման ոլորտում Հայաստանի և ՄԱԿ-ի համագործակցության հիմնական առաջնահերթություններն առաջիկա հինգ տարիների համար:

2018 թվականին Հայաստանում տեղի ունեցած թավշյա հեղափոխության արդյունքում նոր կառավարության կողմից ներկայացվել է երկարաժամկետ տրանսֆորմացիոն տեսլական ԿԶՆ-ի ամբողջ շրջանակներում, որում պլանավորված են իրականացնել մի շարք բարեփոխումներ մարդու իրավունքների պաշտպանության, օրենքի գերակայության, կոռուպցիայի դեմ պայքարի, հանցավոր ենթամշակույթի դեմ պայքարի, պետական կառավարման բարելավման և ռազմավարական պլանավորման ոլորտներում, ինչպես նաև հավակնոտ տնտեսական (ՓՄՁ-ում, արդյունաբերությունում, զբոսաշրջությունում, բիզնես միջավայրում և այլն) և սոցիալական (պետական հատվածի տարբեր աշխատողների (ուսուցիչներ, բժիշկներ, փրկարարներ և այլն) աշխատավարձերի բարձրացում, նպաստների և կենսաթոշակների համակարգի արդյունավետության բարձրացում, նվազագույն կենսաթո-

¹ <https://www.mfa.am/hy/international-organisations/12>

² <https://armenia.un.org/hy/about/about-the-un>

շակի չափի ավելացում, առողջապահական ծառայությունների և համապատասխան շահառուների ընդլայնում, կրթական միջավայրի բարելավում և այլն) բարեփոխումներ:

Իհարկե կայուն զարգացման 5P-ների՝ մարդիկ, մոլորակ, բարգավաճում, խաղաղություն, գործընկերություն, շրջանակներում Հայաստանում բազմաթիվ նախաձեռնություններ են իրականացվել, սակայն դեռևս առկա են բազմաթիվ մարտահրավերներ, որոնք պետք է լուծվեն՝ կայուն զարգացումն ամբողջությամբ իրականացնելու համար

Կայուն զարգացման նպատակներին հասնելու նպատակով կառավարությունը մշակել է 2020-2050 թթ. Հայաստանի վերափոխման ռազմավարությունը, որի շրջանակներում սահմանվել է 16 մեզանպատակ, որոնք ամբողջապես ներառված են բոլոր ԿԶՆ-երի (Բացի ԿԶՆ 14-ից), այնպես էլ ԿԶՆ-ների 5 P-երի մեջ³:

ՀՀ Վարչապետի 22 ապրիլի 2020 թվականի N 479-Ա որոշման համաձայն ստեղծվել է ՀՀ Կայուն զարգացման նպատակների խորհուրդը, հաստատվել է խորհրդի կազմը և աշխատակազմը, ինչպես նաև Խորհրդում հասարակական կազմակերպությունների (ՀԿ-ների) ներգրավման և ռոտացիայի մրցույթի կազմակերպման կարգը:⁴ Ելնելով դրանից, կապված ԿԶՆ-երի վերաբերյալ հանդիպման օրակարգից և քննարկվող հարցերի շրջանակից, խորհուրդների նիստերին կարող են հրավիրվել նաև գործարար հանրույթը, գիտակրթական հաստատություններ, արհմիություններ, միջազգային կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ, փորձագետներ, այլ շահագրգիռ կողմեր⁵:

Բացի այդ, ՄԱԶԾ-ի և ՀՀ Արդարադատության նախարարության կողմից, փորձնական նախագիծ ԿԶՆ նորարարական լաբորատորիայի և Հայաստանի Հանրապետության վիճակագրական կոմիտեի աջակցությամբ, իրականանցվել է «Օրենքի գերակայությունը և ԿԶՆ-ները Հայաստանի բարեփոխումների օրակարգում» փորձնական ծրագիրը, որի շրջանակներում՝ նաև ԿԶՆ մոնիթոր հարթակը⁶: Տարբեր համալսարաններում (Երևանի պետական համալսարան, Խ. Աբովյանի անվան պետական մանկավարժական համալսարան և այլն) հիմնվել են ՄԱԿ-ի գրադարաններ:

«Կայուն զարգացման լուծումներ» ցանցի կողմից մշակված «Կայուն զարգացում 2023» զեկույցում Հայաստանը 166 երկրների շարքում 56-րդն է՝ 73.3 միավորով, որը փոքր-ինչ բարձր է տարածաշրջանային միջինից (71,8): Այս դիրքը 2022 թվականի 50-րդ հորիզոնականից մի փոքր անկել է, ինչն արտացոլում է Հայաստանում ԿԶՆ-ի առաջընթացի լճացման մտահոգիչ միտումը: Կովկասյան տարածաշրջանում Հայաստանը պահպանում է մրցակցային դիրք՝ զբաղեցնելով 56-րդ տեղը: Զեկույցում ասվում է, որ Հայաստանը քայլեր է ձեռնարկում ԿԶՆ 6

³ <https://www.primeminister.am/hy/press-release/item/2020/09/21/Nikol-Pashinyan-meeting-Sept-21/>

⁴ <https://www.artis.am/DocumentView.aspx?DocID=145094>

⁵ https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26318Armenia_VNRFINAL.pdf

⁶ <https://www.sdglab.am/en/sdgs>

(Մաքուր ջուր և սանիտարական պայմաններ) և ԿԶՆ 10 (անհավասարությունների կրճատում) ուղղությամբ՝ միաժամանակ դիմակայելով կլիմայական գործողությունների (նվազող), սովի վերացման, ամուր առողջության և բարեկեցության, որակյալ կրթության, արժանապատիվ աշխատանքի և տնտեսական աճի, խաղաղության, արդարության և ամուր հաստատությունների հետ կապված մարտահրավերներին: ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի ԿԶՆ 78-րդ զագաթնաժողովում Հայաստանը վերահաստատեց Հայաստանի նվիրվածությունը ՄԱԿ-ի Կայուն զարգացման նպատակներին՝ դրանք ինտեգրելով ազգային քաղաքականության և զարգացման երկարաժամկետ ռազմավարություններին: Չնայած մարտահրավերներին, Հայաստանը հավակնում է մինչև 2030 թվականը բարձրանալ և ամրապնդել իր դերը ԿԶՆ լավագույն 40-յակում: Հայաստանը պարտավորվում է արագացնել ԿԶՆ-ի իրականացումը՝ բարելավելով կրթական համակարգը ներառական և կայուն զարգացումը խթանելու միջոցով և անցում կատարել այնպիսի տնտեսական մոդելի, որն առաջնահերթություն է տալիս կլիմայական գործողություններին և սոցիալական ներառականությանը:

Դրան հասնելու համար Հայաստանը մշակում է Ինտեգրված Ազգային Ֆինանսավորման Շրջանակ (INFF)՝ Զարգացման ֆինանսական գնահատման և ԿԶՆ բյուջետավորման միջոցով՝ պարզեցնելու պետական և մասնավոր ֆինանսական քաղաքականությունները և օգնելու կառավարությանը կատալիզացնել իրենց ազգային զարգացման առաջնահերթություններին և արդյունքներին հասնելու համար անհրաժեշտ ռեսուրսները՝ 2030 թվականի օրակարգի համատեքստում: Հայաստանի Ինտեգրված Ազգային Ֆինանսավորման Շրջանակը նպատակ ունի ամրապնդել ֆինանսավորման մեխանիզմները ռազմավարական քաղաքականության շրջանակի արդյունավետ իրականացման համար, ուստի այն օգտագործվում է բացահայտելու և կիրառելու նորարարական և ապացույցների վրա հիմնված մեխանիզմներ՝ գործընկերությունները և ֆինանսավորումն ուղղորդելու երեք առաջնահերթ ոլորտներում՝ կլիմայի փոփոխություն, պարենային անվտանգություն և մարդկային կապիտալ:

Չնայած միջազգային ֆինանսական հաստատությունների կարևոր դերին ԿԶՆ-ների ձեռքբերման գործում, Հայաստանը բախվում է զարգացման ֆինանսավորման հասանելիության խոչընդոտների, այդ թվում՝ եկամտաստեղծ ծրագրերի պակասի, ինչպես նաև ծրագրեր իրականացնելու համար սահմանափակ կարողությունների: Զարգացման բանկերի հետ համագործակցության ջանքերը, ինչպիսիք են Ասիական զարգացման բանկը, Համաշխարհային բանկը, նպատակ ունեն հաղթահարել այս մարտահրավերները՝ հեշտացնելով կանաչ ֆինանսավորման նախաձեռնությունները և իրականացնել տեխնիկատնտեսական հիմնավորումներ: Հայաստանը գիտակցում է կայուն զարգացման ֆինանսավորման ավելի հավակնոտ մոտեցման անհրաժեշտությունը՝ հեռանալով ավանդական տնտեսական ոլորտներից, ինչպիսիք են հանքարդյունաբերությունը և դրամական փոխանցումները, դեպի ավելի բազմազան և ճկուն տնտեսական մոդել:

Հայաստանը նվիրված է 2030 թվականի օրակարգում նշված նպատակներն առաջ մղելուն, ընդ որում ՀՀ կառավարությունը ջանքեր է նախաձեռնում Կայուն զարգացման նպատակները (ԿԶՆ) ինտեգրելու իր ոլորտային բարեփոխումներին, ինչպես նաև դրանք ներառելով ազգային ռազմավարություններում և քաղաքականության փաստաթղթերում:

2019 թվականին ՄԱԶԾ-ի և ՀՀ արդարադատության նախարարության հետ համատեղ մեկնարկեց «Օրենքի գերակայությունը և ԿԶՆ-ները Հայաստանի բարեփոխումների օրակարգում» պիլոտային նախաձեռնությունը, որին աջակցում են Հայաստանի Ազգային SDG ինովացիոն լաբորատորիան և Հայաստանի Հանրապետության վիճակագրական կոմիտեն: Այս ծրագիրը կենտրոնացած էր Հայաստանի համատեքստում SDG 16-ի գլոբալ ցուցանիշների գնահատման, տվյալների հավաքագրման, հասանելիության և փոխգործունակության վերաբերյալ հետազոտություն անցկացնելու վրա՝ նպաստելու ազգայնացված SDG 16 ցուցանիշների մշակմանը: Մշակվել են նորարարական մեթոդներ՝ հնարավորություն ընձեռելու ԿԶՆ 16-ի համապատասխան թիրախներին համահունչ վիճակագրական տվյալների ավտոմատ հավաքագրումը: Ծրագիրը կենտրոնացած է ԿԶՆ 16-ի չորս առանցքային ոլորտների վրա, մասնավորապես՝ հակակոռուպցիոն միջոցառումներ, դատական և իրավական բարեփոխումներ, մարդու իրավունքների պաշտպանություն և ռազմավարություններ, քրեակատարողական և պրոբացիոն ոլորտները:

Մեթոդաբանություն

Սույն հաշվետվության համար ուսումնասիրվել են տեղական և միջազգային կազմակերպությունների կողմից հրապարակված տարբեր աղբյուրներ, ներառյալ՝

- ՀՀ Կառավարության ծրագիրը,
- ՄԱԿ-ի գործակալությունների կողմից հրապարակումները,
- Հայաստանի Հանրապետության վիճակագրական կոմիտեի կողմից հրապարակված հաշվետվությունները,

- Տարբեր ոլորտային ռազմավարական փաստաթղթեր:

ԿԶՆ-ի իրականացման գործընթացները

ՄԱԿ-ի Կայուն զարգացման նպատակները համընկնում են ՀՀ զարգացման ռազմավարական նպատակների և մոտեցումների հետ, ու դրանց իրականացումը կապահովի Վերափոխման Ռազմավարության մեջ ամրագրված 16 մեզանպատակները: ԿԶՆ-ները և դրանց թիրախները Հայաստանում հիմնականում համապատասխանում են ռազմավարական պլանավորման և դրանց իրականացման գործընթացներին:

Կայուն զարգացման նպատակների իրականացումն ու փոխգործակցությունը ներկայացնելու համար այս զեկույցում ուսումնասիրվել են 5 սկզբունքները:

Հ/հ	Սկզբունքներ	Համառոտ նկարագրություն	SDG	Ոլորտը
1.	Մարդիկ	Մարդկային կապիտալի զարգացում ----- Վերջ տալ աղքատությանը և սովին, ապահովել արժանապատվություն և հավասարություն առողջ միջավայրում		Սոցիալական
2.	Բարգավաճում	Ենթակառուցվածքների մատչելիություն և տնտեսական աճի ապահովում ----- Ապահովել բնության հետ ներդաշնակ բարեկեցիկ և լիարժեք կյանք		Տնտեսական
3.	Սուղորակ	Շրջակա միջավայրի պաշտպանություն և կլիմայի փոփոխության մեղմացում ----- Պաշտպանել մուլտրակը, բնական ռեսուրսները և կլիման		Բնապահպանական

4.	Խաղաղություն	Պայքար կոռուպցիայի դեմ, մարդու իրավունքների պաշտպանություն և արդարադատություն ----- Խթանել խաղաղ և ներառական հասարակությանը		Խաղաղության և գործընկերության խթանում
5.	Գործընկերություն	Համագործակցություն կայուն զարգացման նպատակների իրականացման համար ----- Իրականացնել օրակարգը գլոբալ գործընկերության միջոցով		

ՄԱՐԴԻԿ

Մարդկային կապիտալի զարգացում

Հայաստանը խիստ կարևորում է մարդկային կապիտալի զարգացումը, որն ամրագրված է ինչպես սահմանադրությունում, այնպես էլ ՀՀ Կառավարության 2021-2026 թ. ծրագրում և Հայաստանի վերափոխման Ռազմավարությունում (2050):

ՀՀ կառավարության 2021-2026 թվականի ծրագրով նախատեսված տնտեսության և տնտեսական աճի ներուժի բարձրացմանն ուղղված քաղաքականության և դրանցից բխող միջոցառումների պայմաններում 2023 թվականին Հայաստանի ՀՆԱ-ն գրանցել է 8.7% աճ :

Աղքատության վերացման մասով

Չնայած վերջին տարիներին Հայաստանում աղքատության մակարդակի շարունակական նվազմանը, աղքատությունը շարունակում է մնալ երկրի սոցիալական քաղաքականության լուրջ մարտահրավեր: Աղքատության դեմ հնարավոր չէ պայքարել միայն պետական կառավարման միջոցներով: Այն պահանջում է բնակչության, սփյուռքի և միջազգային գործընկերների ջանքերի համատեղումը:

Աղքատության միջազգային շեմից ցած ապրող բնակչության համամասնությունը ըստ աշխարհագրական վայրի (քաղաքային/գյուղական) 2022 թ.-ին կազմել է 0.8 %, ընդ որում քաղաքային բնակավայրերում՝ 0.4 %, իսկ գյուղական բնակավայրերում այն կազմել է 1.4 %:

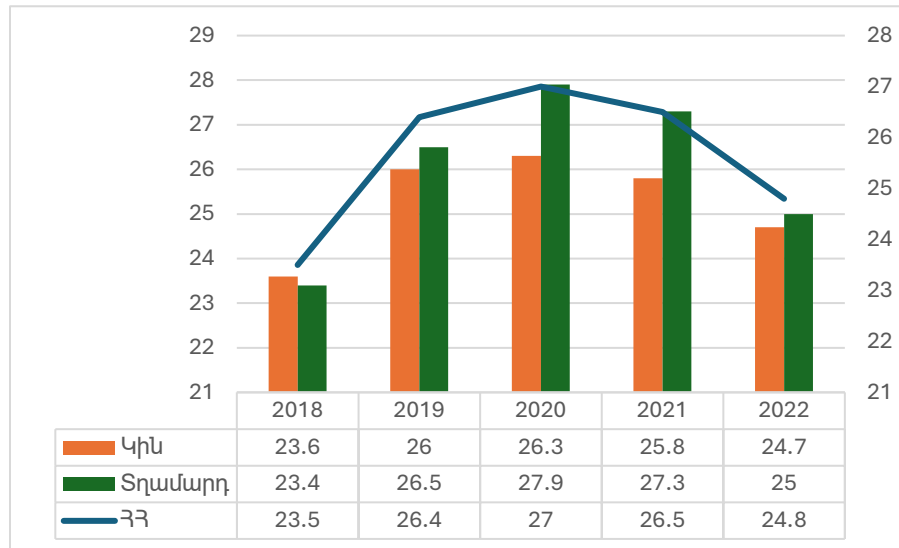
Ըստ ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի տվյալների՝ 2022 թվականին աղքատության միջին մակարդակը գնահատվել է 24.8 տոկոս՝ 2021 թվականի ցուցանիշի (26.5 %) համեմատ նվազելով 1.7%-ային կետով, իսկ 2019 թ.-ի ցուցանիշի (26.4 %) համեմատ՝ 1.6%-ային կետով⁷, որը շատ փոքր ձեռքբերում է: 2022 թ.-ին ծայրահեղ աղքատ բնակչությունը կազմել է 1.2 %:

2019-2022 թվականներին քաղաքային և գյուղական համայնքներում աղքատության մակարդակը նվազել է համապատասխանաբար 0.1 և 4.3 տոկոսային կետով: Մայրաքաղաք Երևանում աղքատության մակարդակն ավելացել է 4.4 տոկոսային կետով, իսկ

⁷ https://armstat.am/file/article/poverty_2023_a_2.pdf

հանրապետության այլ քաղաքներում աղքատության մակարդակն ընդհանուր առմամբ նվազել է 5.3 տոկոսային կետով:

Աղքատության ազգային շեմից ցած ապրող բնակչության համամասնությունը՝ ըստ սեռի և տարիքային խմբի, %

Համաձայն վիճակագրական ծառայության տվյալների, 0-5 և 6-9 տարեկան երեխաների, ինչպես նաև 65 + տարեկան տարեցների աղքատության մակարդակն ավելի բարձր է, քան մյուս տարիքային խմբերում, և նրանք շարունակում են մնալ ամենախոցելի խմբերը: 2020 թվականին մանկական աղքատության մակարդակը եղել է 33.9 %⁸:

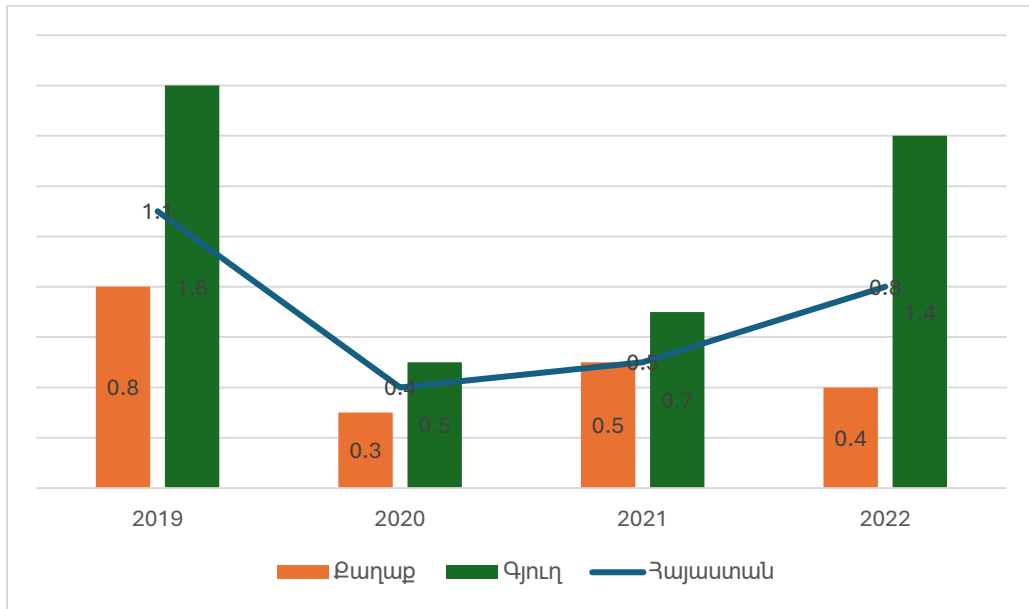
Հայաստանում, որպես միջինից բարձր եկամուտ ունեցող երկիր, աղքատության միջազգային գիծը սահմանված է 6.85 ԱՄՆ դոլարը: ????? (միգուցե պիտի գրվեր՝ «սահմանված է օրական 6.85 ԱՄՆ դոլարը») Աղքատությունը և գործազրկության բարձր մակարդակը, սոցիալական ներառվածության պակասի հետ մեկտեղ, արտաքին միգրացիայի բարձր մակարդակի հիմնական պատճառներից մեկն է, որն ազդում է ոչ միայն տնտեսական, այլև ժողովրդագրական իրավիճակի վրա:

2023 թ. պետական բյուջեում ըստ ծախսերի գործառական դասակարգման խմբերի առաջատարը սոցիալական ծառայության գծով ծախսերն են՝ 40,6 %, որի մեջ մտնում են

8

<https://www.unicef.org/armenia/media/15571/file/%D5%80%D5%A1%D5%B5%D5%A1%D5%BD%D5%BF%D5%A1%D5%B6%D5%AB%20%D5%AF%D6%80%D5%A9%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%A1%D5%B6%20%D5%B8%D5%AC%D5%B8%D6%80%D5%BF%D5%AB%20%D5%BE%D5%A5%D6%80%D5%AC%D5%B8%D6%82%D5%AE%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6.pdf>

առողջապահության, հանգստի, մշակույթի և կրոնի, կրթության և սոցիալական պաշտպանությանն ուղղված բոլոր տեսակի ծախսերը:

Աղքատության միջազգային շեմից ցած ապրող բնակչության համամասնությունն ըստ աշխարհագրական վայրի (քաղաքային/գյուղական), %⁹

Ջինիի գործակիցը ցույց է տալիս, որ եկամուտների համախառն անհավասարությունը 2021 թ.-ին 0,364-ից հասել է 0,352-ի 2022-ին, մինչդեռ սպառման ագրեգատի անհավասարությունը 2021-ին 0,232-ից հասել է 0,239-ի 2022-ին:

Սպառման ագրեգատի և եկամուտների անհավասարությունը, 2021-2022 թթ.-ին¹⁰

Ջինիի գործակից	Սպառում		Եկամուտ	
	2021 թ.	2022 թ.	2021 թ.	2022 թ.
	0,232	0,239	0,364	0,352

Ջինիի 0.352 ինդեքսը ցույց է տալիս եկամուտների համեմատաբար հավասար բաշխվածությունը հասարակության մեջ, սակայն տարածական և գենդերային անհավասարությունները շարունակում են բաժանումներ ստեղծել տղամարդկանց և կանանց, ինչպես նաև գյուղական և քաղաքային բնակավայրերի բնակչության միջև: Ֆինանսավորման, արդյունավետ ծածկույթի, նպաստների և սոցիալական ծառայությունների համարժեքության առումով զգալի բացեր կան: Դրան զուգահեռ տարբեր դրամական նպաստների, սոցիալական

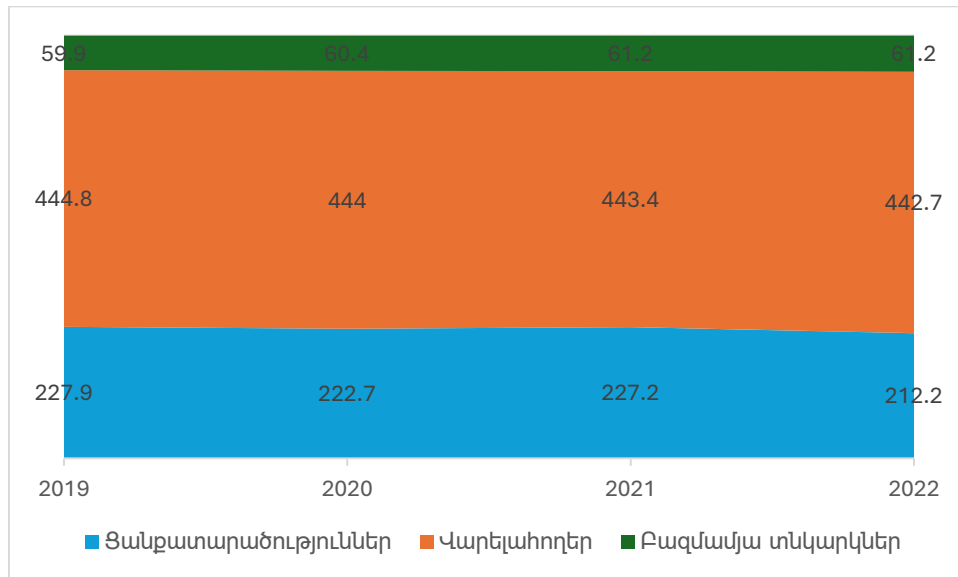
⁹ <https://sdg.armstat.am/am/1-1-1/>

¹⁰ https://armstat.am/file/article/poverty_2023_a_2.pdf

ծառայությունների և զբաղվածության ծառայությունների մասնատված վարչարարությունն ավելի է բարդացնում ծածկույթի բացերը:

Մովի վերացման մասով

Համաձայն Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության ոլորտի տնտեսական զարգացումն ապահովող հիմնական ուղղությունների 2020-2030 թթ. ռազմավարության, մեկ գյուղացիական տնտեսության ստեղծած արժեքը 2029 թ.-ին, 2018 թ.-ի հետ համեմատ, եռապատկվելու է և կազմի 7,45 մլն դրամ¹¹: Մեկ գյուղացիական տնտեսության միջին եկամուտը Հայաստանում 2024 թվականին ակնկալվում է հասցնել 2,0 մլն դրամ, իսկ 2029 թվականին՝ 5 մլն դրամ:

Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքատարածությունը, բազմամյա տնկարկների և վարելահողերի տարածությունները, 1000 հա¹²

ՀՀ-ի զբաղված բնակչության ավելի քան 43 %-ը գյուղական համայնքներում է, զբաղված գյուղական բնակչության 47 %-ը՝ գյուղատնտեսության ոլորտում: Այնուամենայնիվ, ոլորտն ունի ամենացածր ամսական միջին աշխատավարձի դրույքաչափերը: Գյուղատնտեսության արտադրողականության նվազման և հողօգտագործման վատ կանոնակարգված մեխանիզմների, կլիմայական վտանգների և ռիսկերի նկատմամբ բարձր խոցելիության,

¹¹ <https://mineconomy.am/media/10030/Razmavarutyun.pdf>

¹² <https://sdg.armstat.am/am/2-4-1-a/>

անկայուն գործելակերպի, ներդրումների, կարողությունների, ենթակառուցվածքների պակասի և նորարարության ու տեխնոլոգիական բարելավման դանդաղ տեմպերի, ինչպես նաև ներդրումների ներմուծումից մեծ կախվածության պատճառով, գյուղատնտեսությունը բարձր ռիսկային, ցածր եկամտաբեր և անկայուն եկամտի աղբյուր է գյուղական բնակչության համար:

2023 թվականի գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ծավալը շուրջ 948 մլրդ դրամ է, որը նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի նկատմամբ կազմել է 99.7 %, այդ թվում՝ բուսաբուծության համախառն արտադրանքի ծավալը կազմել է շուրջ 447, 6 մլրդ դրամ, իսկ անասնաբուծությանը՝ շուրջ 500,4 մլրդ դրամ:

Ներկայումս գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացվում են մեկ տասնյակից ավելի պետական աջակցության ծրագրեր, որոնց հիմնական նպատակը գյուղատնտեսությունում կապիտալ ներդրումների ծավալների ավելացումն է, արտադրական հզորությունների ընդլայնումը, արդիական տեխնոլոգիաների ներդրումն ու գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողների եկամուտների կայունացումը:

Մարդկանց առողջության և բարեկեցության մասով

Հայաստանի առողջապահության ոլորտը բախվում է մի շարք մարտահրավերների, որոնք ազդում են առողջապահական ծառայությունների որակի և հասանելիության վրա: Չնայած վերջին տարիներին իրականացված առողջապահության ոլորտի բարելավմանը, 2023 թվականին (????? դարձյալ հին՝ 3-4 տարի առաջվա տվյալ էք օգտագործել) բնակչի անձնական միջոցներով կատարվող ծախսերը կազմում են առողջապահական ծախսերի մոտ 78 %-ը, իսկ առաջնային բուժօգնության այցելությունների որակը դեռևս միջինից ցածր է, ինչպես արձանագրված է Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության կողմից:

Սա մասամբ վերագրվում է առողջության խնամքի որակի հետ կապված խնդիրներին, երբ անհատների մեծ մասը նախընտրում է իրականացնել ինքնուրույն բուժում՝ պրոֆեսիոնալ

բժշկական օգնություն ստանալու փոխարեն: Այս մարտահրավերներին դիմակայելը պահանջում է բազմակողմ մոտեցում՝ առողջապահական ընդհանուր մատուցումը բարելավելու և առողջապահական ավելի լավ արդյունքներ ապահովելու համար: Ցավոք առողջապահական ոլորտը անբավարար է ֆինանսավորվում, ինչը սահմանափակում է բարձրորակ առողջապահական ծառայությունների արդար հասանելիությունը: Առողջապահության բարեփոխումների իրականացման Կառավարության 2023–2026 թվականների ռազմավարությունը նախատեսում է մինչև 2026 թվականը առողջապահական ծախսերի կայուն աճ՝ բյուջեի նվազագույնը 10 %-ի և ՀՆԱ-ի 2,5 %-ի չափով: 2026 թ.-ին առողջության համընդհանուր ապահովագրության համակարգի ներդրումը կարևոր քայլ կլինի առողջապահության որակը բարձրացնելու համար, որը կնպաստի առողջապահության ֆինանսավորման կայունացմանը, քաղաքացու գրպանից ծախսերի նվազեցմանը, բարձրորակ բուժօգնության հասանելիության խթանմանը և բնակչության ֆինանսական պաշտպանվածության բարելավմանը: Առողջապահական ծառայությունների մատչելիությունն ու որակը բարելավելու նպատակով կառավարությունը նախաձեռնել է առողջապահական ոլորտի համապարփակ բարեփոխումներ՝ առողջապահության ոլորտում առկա մարտահրավերները դիմակայելու և առաջացող խնդիրները լուծելու համար:

Սրտանոթային հիվանդություններին, քաղցկեղին, շաքարային դիաբետին կամ շնչուղիների քրոնիկական հիվանդություններին վերագրվող մահացությունների թիվը, 100 հազար բնակչի հաշվով¹³

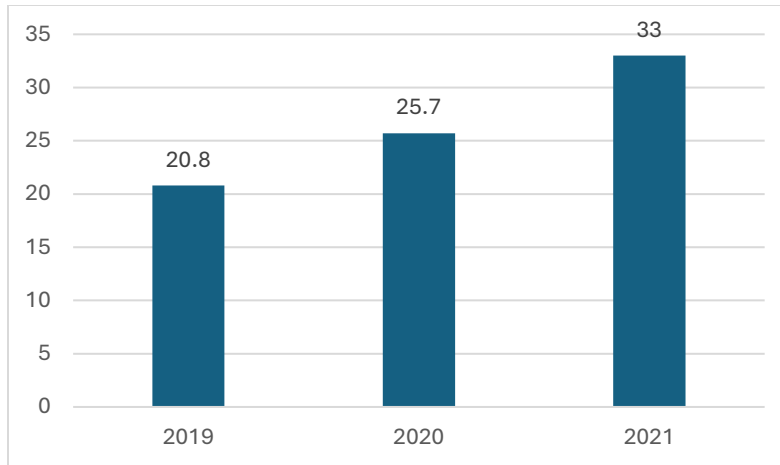
Տարի	Սրտանոթային հիվանդություն	Քաղցկեղ	Շաքարախտ	Քրոնիկ շնչառական հիվանդություն
2019	245.6	187.1	13.3	12.5
2020	289	178.5	11.9	10
2021	278.7	173.8	9.3	10.8
2022	242.8	169.2	10.1	7.3

Աղյուսակի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ոչ վարակիչ թվարկված հիվանդություններից մահացությունների թիվը կայուն կերպով նվազում է: (????? դարձյալ բացակայում է 2023 թվականի ցուցանիշը)

Համաձայն ՀՀ Վիճակագրական կոմիտեի տվյալների՝ 2019-2022 թվականներին մայրական մահացության դեպքերը կազմել են միջինը 30՝ 100 հազար կենդանածնի հաշվով¹⁴,

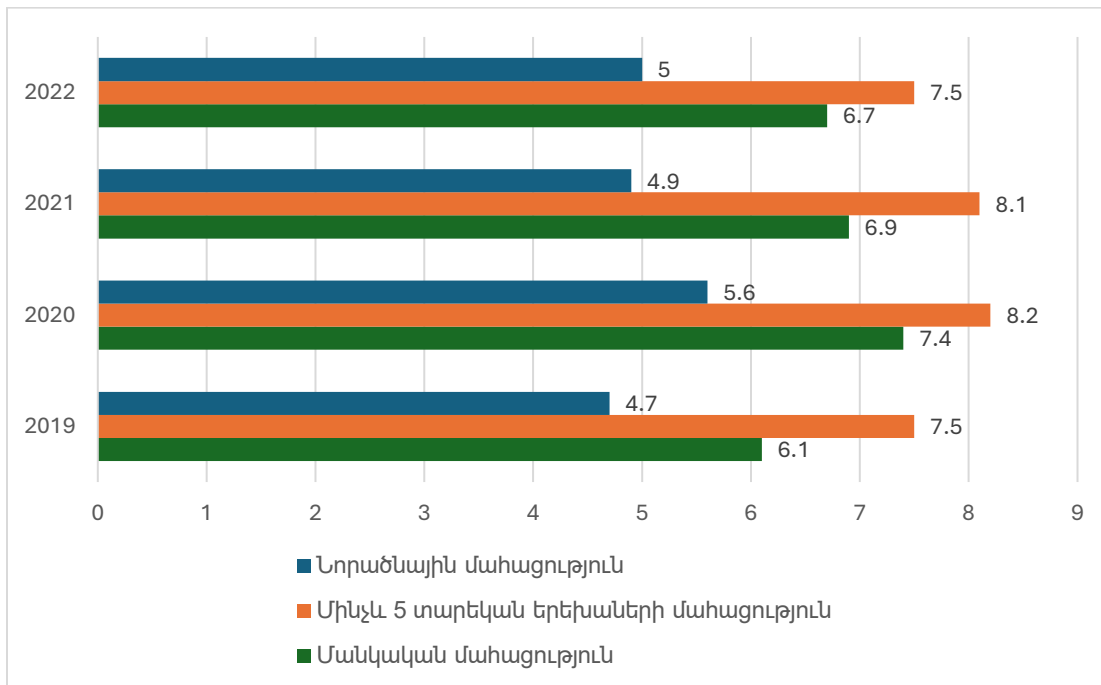
¹³ <https://sdg.armstat.am/am/3-4-1/>

¹⁴ <https://sdg.armstat.am/am/3-1-1/>

Մայրական մահերը 100 000 կենդանաձնի հաշվով (միջին եռամյա ցուցանիշ), 100,000 կենդանաձնի հաշվով

Համաձայն ՀՀ Առողջապահության նախարարության կողմից հրապարակված արդյունքների, «Մայրական մահացության դեպքերի մասով 2023 թ. արձանագրվել է ցուցանիշի 11 տոկոսով նվազում՝ 2022 թ.-ի հետ համեմատ¹⁵:

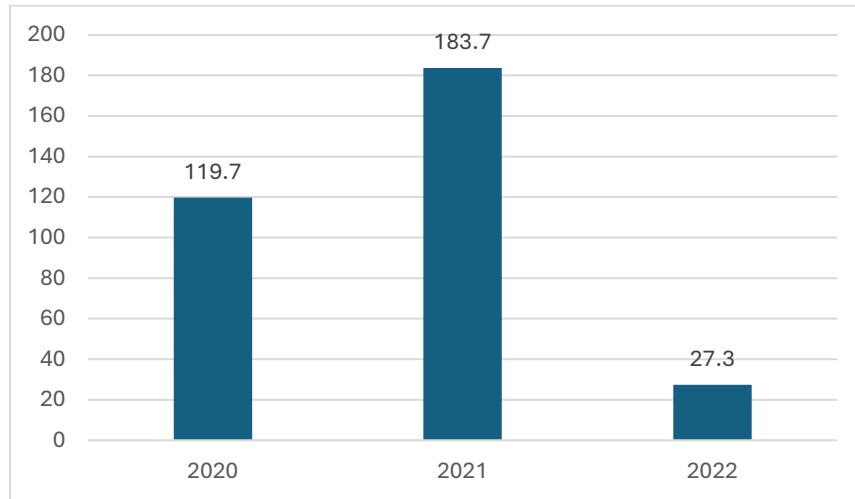

Երեխաների, մինչև 5 տարեկան երեխաների և մանկական մահացության մակարդակները, 1,000 կենդանաձնի հաշվով

¹⁵ <https://armenpress.am/arm/news/1134517.html>

2019-2022 թթ. ժամանակահատվածում նկատվել է նորածնային մահացության կայուն նվազում, սակայն պահպանվել է մինչև հինգ տարեկան երեխաների մահացության մակարդակը: Մանկական մահացությունների մակարդակը ևս ուսումնասիրվող տարիների ընթացքում նվազել է:

2020-2022 թթ-ին բռնկված Կորոնավիրուսային վարակից (COVID-19) Հայաստանում մահացությունը կազմել է 9799 մարդ, որից 2020 թ.-ին՝ 3545, 2021 թ.-ին՝ 5442 և 2022 թ.-ին այն նվազել է և կազմել է ընդամենը 812 մարդ:

Կորոնավիրուսային հիվանդություններից մահացության դեպքերը ՀՀ-ում, 100 հազար բնակչի հաշվով

ՀՀ Կառավարությունը լայնածավալ աշխատանք է իրականացնում առողջապահության համակարգի բոլոր ոլորտում, որոնք ներառում են, բայց չեն սահմանափակվում ՄԻԱՎ/ՁԻԱՀ-ի, տուբերկուլյոզի, հեպատիտ Բ-ի, լեռշմանյոզի և այլ հիվանդությունների համաճարակների կանխարգելմանը և վերացմանը: Կառավարությունն աշխատանքներ է տանում նվազեցնելու վաղաժամ մահացությունը ոչ վարակիչ հիվանդություններից՝ կանխարգելման և բուժման միջոցով:

Հայաստանում ինքնասպանության հետևանքով մահացության ցուցանիշներն աճել են, 2022 թ.-ին կազմելով 6,3՝ 2019 թ.-ի 5,2-ի փոխարեն (100 հազար բնակչի հաշվով):

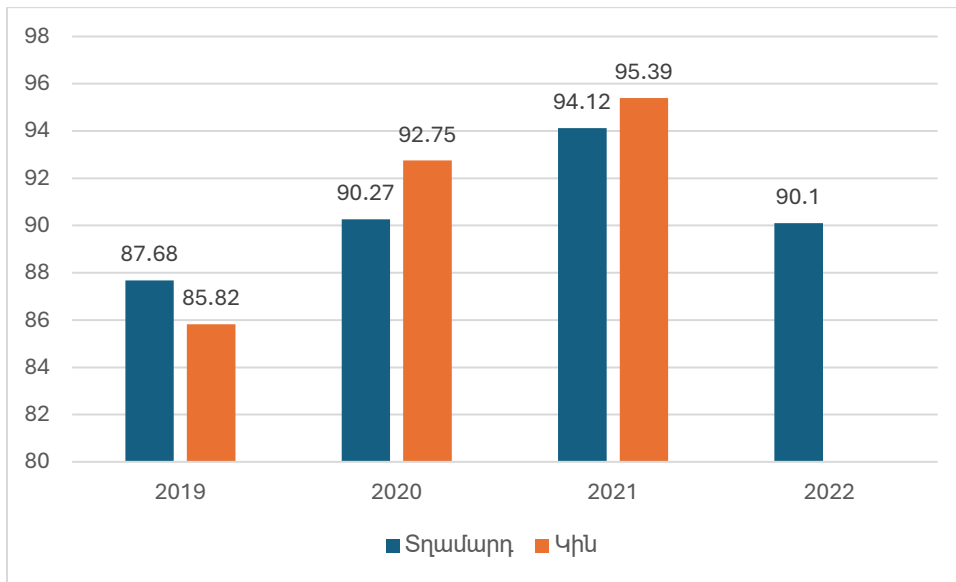
Հայաստանում ներկայումս կարևորագույն խնդիր է համարվում ճանապարհատրանսպորտային պատահարների թվի կրճատումը: Տարբեր վերլուծական աղբյուրները ցույց են տալիս, որ ավտոմեքանիքների զոհերի թվով Հայաստանը Եվրոպայում ամենավատ ցուցանիշով երկրներից

մեկն է: 2019 թ.-ի համեմատ (341 գոհ), 2022 թ.-ին Հայաստանում արձանագրվել է 5,8 %-ով պակաս՝ 321 ճանապարհատրանսպորտային պատահարի գոհ:

Հայաստանում 1,7 անգամ նվազել է նաև սոցիալ-կենցաղային թունավորման դեպքերից զոհերի թվաքանակը, որը բացատրվում է կենսապայմանների լավացման և քաղաքացիների կողմից սանիտարահիգիենիկ կարգի պահպանմամբ:

ՈՐԱԿՑԱԼ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՈՎ

Հայաստանը հստակ քայլերով առաջ է ընթանում Կառավարության կողմից մշակված վերափոխման Ռազմավարության մեջ ամրագրված մեզանպատակներին համահունչ, որոնցից առաջինը վերաբերում է կիրթ և կարողունակ ազգ ու քաղաքացի ունենալուն: Հայաստանը մեծ նշանակություն է տալիս կրթությանը և փորձում է աշխարհին հասցնել բոլոր նորարարությունները, որոնք ստեղծված են մեր երկրում, որը փոքր է, բայց մարդկային կապիտալով հարուստ:

Երեխաների մասնաբաժինը տարրական դպրոցն ավարտելիս, ովքեր ձեռք են բերել առնվազն գիտելիքների նվազագույն մակարդակ ընթերցանությունից և մաթեմատիկայից¹⁶

Դրա լավագույն օրինակներից է Թումո նորարարական կենտրոնի և մասնաճյուղերի բացումը Երևանում և մարզերում, Արմաթ ինժեներական լաբորատորիաների հիմնումը, ԿՈԱՖ կենտրոնի հիմնումը Լոռիում, Ձեռնարկությունների ինկուբատոր հիմնադրամի հիմնումը, ԱՅԲ դպրոցի, Դիլիջանի միջազգային դպրոցի բացումը և այլն: Կարևոր նախաձեռնություն էր նաև

¹⁶ <https://sdg.armstat.am/am/4-1-1b/>

«Դասավանդիր Հայաստան» ծրագիրը, որի շրջանակներում շրջանավարտները հնարավորություն են ունենում դասավանդել Հայաստանի հեռավոր գյուղերում:

Չնայած դրան, Հանրակրթական դպրոցների աշակերտների թվաքանակը 1 համակարգչի հաշվով ինչպես 2019, այնպես էլ 2022 թ. կազմել է մոտ 16,9: Սա ցուցանիշ է, որը ցույց է տալիս, որ դպրոցներում համակարգիչների թարմացում վերջին տարիների ընթացքում տեղի չի ունեցել¹⁷:

Հայաստանում դեռևս աշխատանքներ կան իրականացնելու սեռային հավասարության տեսակետից: Ցուցանիշները ցույց են տալիս, որ տղամարդկանց համախառն ընդգրկվածության ցուցանիշի նկատմամբ կանանց համախառն ընդգրկվածության ցուցանիշի հարաբերակցության գործակիցը կրթական մակարդակներում տարբեր է¹⁸:

Սեռային հավասարության ցուցանիշը, %

Տարի	Տարրական	Հիմնական	Ավագ	Միջնակարգ	Միջին մասնագիտական	Բակալավր	Մագիստր
2019	1.01	1.01	1.19	1.04	1.24	1.27	2.24
2020	1.01	1.01	1.2	1.04	1.18	1.27	2.36
2021	1.01	1.01	1.21	1.04	1.17	1.35	2.21
2022	1.01	1.01	1.22	1.04	1.19	1.46	1.95

Հայաստանում խնդիր է նաև համախառն ընդգրկվածությունը ինչպես նախադպրոցական հաստատություններում, այնպես էլ՝ հանրակրթական հիմնարկներում: Ցանկալի է, որ կառավարությունն ավելի հետևողականորեն պարտադրի ենթակառուցվածքային չափանիշների կիրառումը, քանի որ Հայաստանում շարունակում է զգալի չափով չլուծված ժնջված հաշմանդամություն ունեցող երեխաների համար հանրակրթական դպրոցների ֆիզիկական հասանելիության խնդիրը:

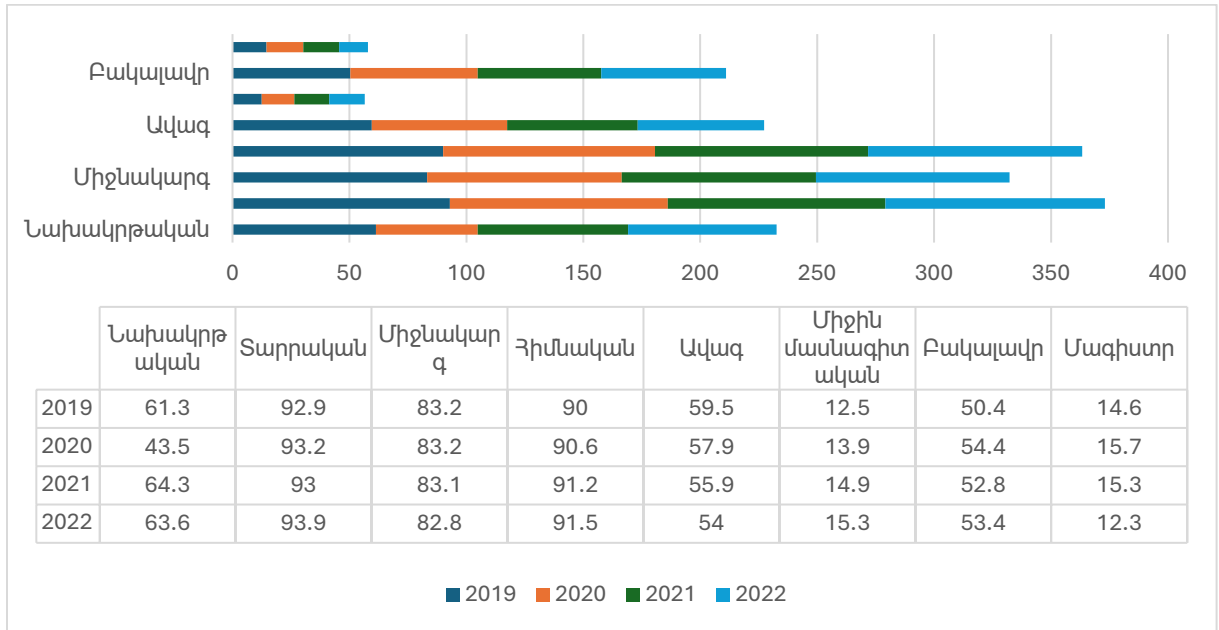
Յունիսեֆի կողմից իրականացված հարցումները ցույց են տալիս, որ իբրև դպրոց չհաճախելու հիմնական պատճառ 2020 թվականին աղքատ երեխաների 4.0 %-ը, իսկ ծայրահեղ աղքատների 20.7 %-ը նշել են շատ թանկ լինելը կամ ստիպված աշխատելը¹⁹:

¹⁷ <https://sdg.armstat.am/am/4-4-1-a/>

¹⁸ <https://sdg.armstat.am/am/4-5-1-a/>

¹⁹

<https://www.unicef.org/armenia/media/15571/file/%D5%80%D5%A1%D5%B5%D5%A1%D5%BD%D5%BF%D5%A1%D5%B6%D5%AB%20%D5%AF%D6%80%D5%A9%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%A1%D5%B6%20%D5%B8%D5%AC%D5%B8%D6%80%D5%BF%D5%AB%20%D5%BE%D5%A5%D6%80%D5%AC%D5%B8%D6%82%D5%AE%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6.pdf>

Համախառն ընդգրկվածության ցուցանիշը կրթական համակարգում, %

Կորոնավիրուսի համավարակի ընթացքում կրթական համակարգն անցում կատարեց հեռավար ուսուցման: Յունիսեֆի կողմից իրականացված հետազոտությունները ցույց են տվել, որ համավարակի ընթացքում տնային տնտեսությունների 13.8 %-ում դպրոցահասակ երեխաները չեն մասնակցել հեռավար դասերին, որոնցից 88 %-ը՝ տեխնիկական միջոցների բացակայության պատճառով: Միաժամանակ, հաշմանդամ երեխա ունեցող տնային տնտեսությունների 28.6 %-ում երեխաները համավարակի ընթացքում չեն մասնակցել հեռավար դասերին: Քովիդ-19 համավարակն ակնառու ցուցադրեց կրթական համակարգի անպատրաստվածությունը հեռավար ուսուցմանը՝ սկսած համացանցին և համակարգիչներին հասանելիությունից մինչև առցանց կրթական բովանդակության, օրենսդրական կարգավորման և թվային ուսուցում մշակող ու մատուցող մասնագետների առկայությունը: Բովանդակության առումով e-school Armenia առցանց հարթակի գործարկումը նշանակալի դրական զարգացում է, թեպետ դեռ շատ անելիք կա բարձրորակ բովանդակություն ապահովելու համար:

Բարձրագույն կրթության արդյունավետ կազմակերպման և իրականացման համար ՀՀ կառավարության 2023 թվականի ապրիլի 21-ի N 585-Ա որոշմամբ ստեղծվել է «Ակադեմիական քաղաք» հիմնադրամը, որը հնարավորություն է տալու Երևանի, մարզերի և արտերկրի ուսանողների և աշխատակիցների համար իրենց մասնագիտական գործունեությունը ծավալել արժանապատիվ պայմաններում՝ հնարավորինս տրամադրվելով անմիջական

գործունեության մեջ առավելագույնս ներդրվելուն և զերծ լինելու պայմաններում այլ տեսակի լոգիստիկ խնդիրներից: Քաղաքը նաև իր կենտրոնացվածության և հասանելիության շնորհիվ հնարավորություն է տալու միջոցառումներ անցկացնելու համար: Ակադեմիական քաղաքի կոմպակտության շնորհիվ նախապայմաններ կստեղծվեն փորձարարական մշակույթների և նախատիպավորման համար խոշոր ենթակառուցվածքների կառուցման համար: Ակադեմիական քաղաքի տարածքները նախատեսվելու են այն տրամաբանությամբ, որ հնարավորություն ունենան ֆիզիկապես տեղակայելու մինչև 16 բուհ՝ օրենքով նախատեսված մինչև 8 պետական խոշորացված բուհեր և մինչև 8 մասնավոր կամ միջազգային բուհեր: Այս պահին հայեցակարգում մանրամասն նկարագրված են չորս կլաստերներ՝ տեխնոլոգիական, արհեստների, կրթական և սպայական: Ծրագրի ժամանակացույցը երեք փուլ ունի՝ նախագծման փուլ, որը սկսվել է 2023 թվականի հոկտեմբերից և կավարտվի 2025 թվականի սեպտեմբերին, կառուցման փուլ՝ կսկսվի 2025 թվականի հոկտեմբերից և նախնական գնահատմամբ՝ կավարտվի 2029 թվականի դեկտեմբերին²⁰:

---

²⁰ <https://escs.am/am/news/18695>

ԲԱՐԵԿԵՑՈՒԹՅՈՒՆ

Մատչելի և մաքուր էներգիա, արժանապատիվ աշխատանք և տնտեսական աճ, արդյունաբերություն, նորարարություն և ենթակառուցվածքներ, կրճատված անհավասարություններ

Հայաստանը զգալի առաջընթաց է գրանցել բարգավաճման հասնելու ուղղությամբ. Վերջին տարիներին երկիրը ցույց է տվել ուժեղ տնտեսական աճ՝ կենտրոնանալով աշխատատեղերի ստեղծման, աղքատության նվազեցման և կայուն տնտեսական զարգացման խթանման վրա:

Բարգավաճման առանցքային ասպեկտներից մեկը բոլորի համար արժանապատիվ և արդյունավետ աշխատանքի հնարավորությունների ստեղծումն է՝ հատկապես երիտասարդների և կանանց համար: Հայաստանն այս ոլորտում առաջընթաց է գրանցել՝ ներդրումներ կատարելով կրթության և մասնագիտական ուսուցման ծրագրերում՝ իր աշխատուժի հմտությունները բարձրացնելու համար: Երկիրը նաև կենտրոնացել է աշխատաշուկայի պայմանների բարելավման և ձեռներեցության խթանման վրա՝ ավելի ներառական և կայուն տնտեսություն ստեղծելու համար:

Վերջին տնտեսական զարգացումները

2022 թվականին Հայաստանը տպավորիչ տնտեսական աճ գրանցեց՝ դառնալով Արևելյան Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի ամենաարագ զարգացող երկիրը: 12,6% աճի տեմպերով այս էքսպանսիան նպաստել է միգրանտների, բիզնեսի և կապիտալի ավելացման հետևանքով Ռուսաստանի ներխուժմանը Ուկրաինա: Այս դրական թափը շարունակվել է 2023 թվականի առաջին կիսամյակում՝ ՀՆԱ-ի երկնիչ աճի տեմպով 10,5% (SS) իրական արտահայտությամբ: Ինչպես 2022 թվականին, ծառայությունների ոլորտը, մասնավորապես SS, առևտրի և տրանսպորտի ոլորտները, նշանակալի դեր են խաղացել այս աճի խթանման գործում:

Պահանջարկի կողմից 2023 թվականի առաջին կիսամյակում աճի հիմնական շարժիչ ուժերն են եղել մասնավոր սպառումը և ներդրումները: Գնաճը 2022 թվականի 8,6%-ից իջել է մինչև 3,1% 2023թ.

Հայաստանի բյուջեն 2023 թվականի առաջին կիսամյակում ցույց է տվել կանխատեսվող ՀՆԱ-ի 1,4%-ի հավելուրդ՝ գերազանցելով ՀՆԱ-ի 1%-ի ծրագրված դեֆիցիտը, որը հիմնականում պայմանավորված է հարկային եկամուտների հավաքագրման 6%-ով

գերակատարումներով: Այսպիսով, Հայաստանի պետական պարտքը ՀՆԱ-ի նկատմամբ շարունակել է նվազել՝ մինչև 2023 թվականի հուլիսի վերջը կազմելով տարեկան ՀՆԱ-ի կանխատեսվող շուրջ 44%-ը:

2023 թվականի առաջին կիսամյակում ապրանքների և՛ արտահանման, և՛ ներմուծման անը պահպանվել է կայուն՝ նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատ ԱՄՆ դոլարի արժեքով աճելով 73 տոկոսով՝ հիմնականում դեպի Ռուսաստան արտահանման փոփոխման հաշվին: Առևտրային հաշվեկշռի վատթարացումը մասամբ փոխհատուցվել է նույն ժամանակահատվածում զբոսաշրջիկների ժամանումների թվի 70% աճով: Այնուամենայնիվ, 2023 թվականի առաջին կիսամյակում դրամը շարունակել է արժեւորվել: Ակնկալվում է, որ 2023 թվականին անը կթուլանա մինչև 6,6 տոկոս: Միջնաժամկետ հեռանկարում կանխատեսվում է, որ անը հետագայում կչափավորվի՝ միջինը 4,3 տոկոս 2024-2025 թվականներին: Ակնկալվում է, որ միջնաժամկետ կտրվածքով միջին գնաճը կմոտենա թիրախային 4%-ին:

2022-2023 թվականներին գրանցված շարունակական ուժեղ տնտեսական աճի շնորհիվ աղքատությունը 2021 թվականին 51,7%-ից կնվազի մինչև 37,6% 2023 թվականին՝ չափված վերին միջին եկամուտ ունեցող երկրների աղքատության գծով՝ օրական 6,85 ԱՄՆ դոլար:

Հղում ստորև բերված աղյուսակին, որը ցույց է տալիս Հայաստանում տարեկան տնտեսական աճի տեմպերը.

Time series

Absence of monthly data means, that the indicator is summarized on the quarterly, half-annual and annual basis.

Indicator

Indicator of economic activity, %

Indicator of economic activity, % / 2024

Time Period	absolute value	in comparison with same period of last year (%)	in comparison with previous period (%)
January	-	110.8	53.2
February	-	116.7	111.3
March	-	115.3	110.4
April	-	110.4	99.9
From the beginning of the year	-	113.2	-

Time series

year	absolute value	in comparison with same period of last year (%)
2023	-	109.8
2022	-	114.2
2021	-	105.8
2020	-	92.5
2019	-	107.8

Հայաստանը նաև հաջողակ է օտարերկրյա ուղղակի ներդրումներ ներգրավելու հարցում, որի ներհոսքը 2023 թվականին հասել է 262,6 միլիոն դոլարի: Երկրի ռազմավարական դիրքը, հմուտ աշխատուժը և մրցակցային հարկային քաղաքականությունը այն գրավիչ վայր են դարձրել ներդրողների համար, ովքեր ցանկանում են ընդլայնել իրենց գործունեությունը:

Հայաստանում նույնպես բարելավվել է աղքատության մակարդակը, որտեղ աղքատության գծից ցածր ապրող մարդկանց տոկոսը 2008-ի 29,4%-ից նվազել է մինչև 22,7% 2023-ին:

Աղքատությունը բազմաչափ է և կարող է չափվել ինչպես օբյեկտիվ, այնպես էլ սուբյեկտիվ մոտեցումներով: Հայաստանում 2023 թվականի բարեկեցության գնահատականները, որոնք հիմնված են սուբյեկտիվ ընկալումների վրա (այսինքն՝ անհատների անձնական դատողությունը սեփական կենսամակարդակի վերաբերյալ) 3,0 անգամ ցածր են եղել օբյեկտիվ չափման միջոցով ստացվածներից (աղքատության մակարդակի գնահատումները համապատասխանաբար 8,4% և 24,8%): Հարցված տնային տնտեսությունների միայն 1.0%-ն է իրեն գնահատել որպես ծայրահեղ աղքատ, ինչը մոտ է ծայրահեղ աղքատության մակարդակին, որը չափվում է մեկ չափահասին համարժեք սպառման միջոցով (1.2%):

	Կենցաղային պայմանների սուբյեկտիվ գնահատում					
	Ծայրահեղ աղքատ	Խեղճ	Միջինից ցածր	Միջին	Միջինից բարձր	Հարուստ
2021 թ	0.8	9.7	40.3	46.4	2.8	0.1
2022 թ	0.6	9.5	42.5	43.4	3.8	0.2
2023 թ	1.0	8.4	39.5	47.8	3.2	0.1

Հայաստանը քայլեր է կատարել կրթության մատչելիության բարելավման ուղղությամբ: Տարրական կրթության մեջ ընդգրկվածության զուտ մակարդակը 2008-ի 89,2%-ից աճել է մինչև 92,6% 2023-ին:

Երկիրը առաջընթաց է գրանցել նաև գենդերային հավասարության հարցում: Գենդերային աշխատավարձերի տարբերությունը 2008-ի 15,6%-ից նվազել է մինչև 12,7% 2024-ին: Դրա հնարավոր լուծումը ներառում է ցածր վարձատրվող գործունեության մեջ կանանց համար հմտությունների զարգացման ծրագրերի իրականումը, խնամքի ծառայությունների ընդլայնումը և ծնողական արձակուրդի հնարավորությունները՝ աշխատանքը և ընտանիքը հավասարակշռելու համար: Կյանքը՝ առանց տնտեսական գործունեության զիջելու, ղեկավար և որոշումներ կայացնող պաշտոններում կանանց ներկայության ավելացում:

Շրջակա միջավայրի կայունության առումով Հայաստանը անտառածածկ տարածքների մասնաբաժինը 2010թ.-ի 10,7%-ից 2023թ.-ին ավելացրել է 11,7%-ի:

Հայաստանը նաև քայլեր է կատարել կայուն տնտեսական աճի և դիվերսիֆիկացիայի խթանման ուղղությամբ: Երկիրը կենտրոնացել է իր գյուղատնտեսության,

գրոսաշրջության և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտների զարգացման վրա, ինչպես նաև նորարարության և ձեռներեցության խթանման վրա: Հայաստանը նաև բարեփոխումներ է իրականացրել բիզնես միջավայրի բարելավման և օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման ուղղությամբ:

Չնայած այս ձեռքբերումներին, Հայաստանը դեռևս բախվում է մարտահրավերների՝ հասնելու ԿԶՆ-ի բարգավաճմանը: Երկիրը շարունակում է պայքարել գործազրկության բարձր մակարդակի հետ, հատկապես երիտասարդների շրջանում, և եկամուտների անհավասարությունը մնում է կարևոր խնդիր: Բացի այդ, Հայաստանը բախվում է շարունակական մարտահրավերների՝ կապված անվտանգության, անվտանգության, կառավարման և անբավարար ենթակառուցվածքների հետ:

Առաջ շարժվելով՝ Հայաստանը պետք է շարունակի իր ջանքերը՝ խթանելու ներառական և կայուն տնտեսական աճը, ստեղծելու արժանապատիվ աշխատանքի հնարավորություններ և նվազեցնել աղքատությունն ու անհավասարությունը: Երկիրը պետք է կենտրոնանա նաև սոցիալական պաշտպանության իր ծրագրերի ընդլայնման, հիմնական ծառայությունների հասանելիության բարելավման և կառավարման հիմնական և ինստիտուցիոնալ մարտահրավերների լուծման վրա:

Էներգաարդյունավետության:

Էներգաարդյունավետության առումով Հայաստանը կանգնած է մարտահրավերների առաջ՝ հնացած ենթակառուցվածքների և ժամանակակից տեխնոլոգիաների մեջ ներդրումների բացակայության պատճառով:

Վերջին տարիներին Հայաստանի կառավարությունը քայլեր է ձեռնարկել էներգաարդյունավետությունը բարելավելու ուղղությամբ, ինչպիսիք են էներգաարդյունավետության ծրագրերի իրականացումը պետական և մասնավոր հատվածներում և շենքերի էներգաարդյունավետության կանոնակարգերի ներդրումը:

Որպես լավ կառավարման օրինակ՝ Աշխարհը կտրամադրի 40 միլիոն ԱՄՆ դոլար՝ աջակցելու Հայաստանի համար էներգետիկ անցումային ծրագրին, որը կօժանդակի [Հայաստանի Հանրապետության էներգետիկ ոլորտի զարգացման ռազմավարության իրականացմանը մինչև 2040 թվականը](#): Ներդրումները կկենտրոնանան էլեկտրահաղորդման ենթակայանների վերականգնման, բարեփոխումների ընդունման վրա, որոնք թույլ կտան հաղորդող ընկերությանը մուտք գործել մասնավոր ֆինանսավորում, և էներգետիկ ոլորտի արդիականացման խթանումը, ինչպես նաև Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի զարգացող և զարգացող տնտեսությունների միջև տարածաշրջանային էներգետիկ համագործակցությունը: շրջան:

Հայաստանի էներգետիկայի ոլորտը մեծապես կախված է ներկրվող վառելիքից, հատկապես բնական գազից, որը ստեղծում է էներգետիկ անվտանգության զգալի ռիսկեր, որոնց ավելանում է համաշխարհային էներգետիկ ճգնաժամը: Մասնավոր ներդրումների ներգրավումն էական նշանակություն ունի ոլորտում անհրաժեշտ լայնածավալ ծրագրերի

Ֆինանսավորման համար: 2021 թվականին Հայաստանի էներգակիրների ընդհանուր մատակարարման 62 տոկոսը ստացվել է բնական գազից, որին հաջորդում են նավթը (16 տոկոս), միջուկայինը (14 տոկոս), հիդրոէներգիայի (5 տոկոս), մինչդեռ ոչ ավանդական վերականգնվող էներգիայի աղբյուրները (քամին և արևային) բաժին են ընկնում: Ընդամենը մոտ 1 տոկոս:

Հայաստանում բարեկեցության մակարդակը բարելավելու Քաղաքացիական հասարակության առաջարկությունը ներառում է.

Եզրափակելով, Հայաստանը գովելի առաջընթաց է գրանցել ԿԶՆ-ներին հասնելու ուղղությամբ, որոնք պատասխանատու են բարգավաճման համար, մասնավորապես տնտեսական աճի, աշխատատեղերի ստեղծման և աղքատության կրճատման ոլորտներում: Այնուամենայնիվ, երկիրը դեռ բախվում է մարտահրավերների, որոնք պահանջում են կայուն ջանքեր և նպատակային միջամտություններ: Շարունակելով առաջնահերթություն տալ ներառական և կայուն զարգացմանը՝ Հայաստանը կարող է հետագա առաջընթաց կատարել՝ հասնելու ԿԶՆ-ի բարգավաճման իր նպատակներին և, ի վերջո, բարելավելու իր ժողովրդի բարեկեցությունը:

ՄՈԼՈՐԱԿ

Շրջակա միջավայրի պաշտպանություն և պայքար կլիմայի փոփոխության դեմ

Բնապահպանական կառավարման և կլիմայի փոփոխության քաղաքականության առանցքային ուշադրությունը կենտրոնացած է շրջակա միջավայրի և բնական ռեսուրսների համալիր պահպանման և վերականգնման վրա: Այն ամրագրված է Կառավարության 2050 թ. վերափոխման ռազմավարության՝ Մաքուր և Կանաչ Հայաստան ունենալու մեզանպատակում:

Այս առումով յուրաքանչյուր տարի լայնածավալ աշխատանքներ են կատարվում շրջակա միջավայրի կառավարման ոլորտում՝ համաշխարհային և տարածաշրջանային միջազգային կառույցների հետ համագործակցությամբ և միջազգային կոնվենցիաների ու նախաձեռնությունների շրջանակներում: 2019 թ.-ից ի վեր բնության հատուկ պահպանվող տարածքներում իրականացվել են անտառների վերականգնման աշխատանքներ՝ տեխնիկական հազցվածության և վերազինման գործընթացների հետ մեկտեղ: Հիմնովին վերապրոֆիլավորվել և վերագործարկվել է Երևանի Բուսաբանական այգին: Լայնամասշտաբ աշխատանքներ են կատարվել նաև ջրային ռեսուրսների կառավարման արդյունավետությունը խթանելու նպատակով: Իրականացվել են ջրային կորուստների նվազմանն ուղղված աշխատանքներ, զարկ է տրվել ջրամբարաշինարարությանը:

Այնուամենայնիվ, այս ոլորտը դեռևս բախվում է բազմաթիվ մարտահրավերների, մասնավորապես՝ հանքարդյունաբերության մեծ տեսակարար կշիռը, անտառահատումները և վարելահողերի կրճատումը, պոչամբարների վտանգը և այլն: Չնայած Հայաստանում բնապահպանական բազմաթիվ օրենքների և կանոնակարգերի ընդունմանը, օդի, ջրի և հողի աղտոտվածության ներկա վիճակը, բնական ռեսուրսների անկայուն կառավարման հետ մեկտեղ, վկայում են շրջակա միջավայրի կառավարման և օրենքի կիրարկման մեխանիզմների թուլությունների մասին:

Հայաստանը հարուստ է **կենսաբազմազանությամբ**. կենդանական աշխարհի մոտ 500, իսկ բուսական աշխարհի 144 տեսակ համարվում է էնդեմիկ՝ տարածքի արտահայտիչ ուղղահայաց գոտիավորման և կլիմայական պայմանների բազմազանության շնորհիվ: Կենսաբազմազանության վրա հիմնական ճնշումները կապված են հանքարդյունաբերության,

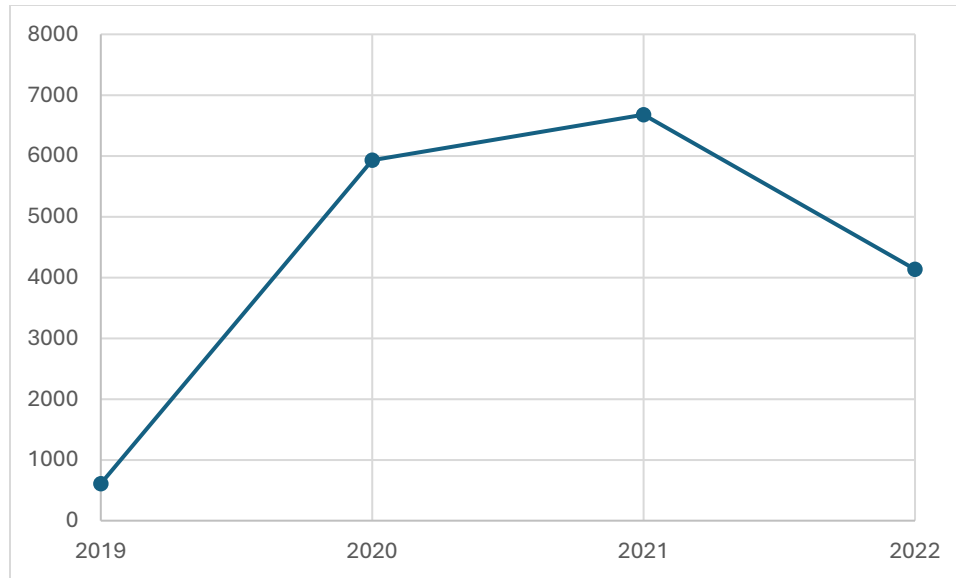
գյուղատնտեսության, ուրբանիզացիայի և անտառների շահագործման հետ: Հայաստանը ստեղծել է հատուկ պահպանվող տարածքներ, որոնք զբաղեցնում են երկրի տարածքի 13 %-ը:

Բարձրարժեք էկոհամակարգային աշխատանքների մեծ մասը կապված է **անտառների** հետ: Փայտանյութի զանգվածային բերքահավաքը զգալիորեն գերազանցել է բնական անտառների աճի տեմպերը. պաշտոնապես թույլատրված 30-40,000 մ³-ի դիմաց տարեկան հավաքվում է շուրջ 500-600,000 մ³: Վերջին տասնամյակների ընթացքում անտառային էկոհամակարգերը տուժել են նաև անտառային հրդեհների և վասսատուների բռնկման աճի հետևանքով:

Սևանա լիճը՝ աշխարհի ամենամեծ բարձրլեռնային քաղցրահամ լճերից մեկը, կարևոր բազմաֆունկցիոնալ ջրամբար է ոռոգման, հիդրոէներգիայի, ձկնաբուծության և ռեկրեացիայի բնօգտագործման (մարդկանց առողջության և աշխատունակության վերականգնման) համար: Այնուամենայնիվ, հիդրոէներգիայի արտադրության և գյուղատնտեսության համար ջրի անկայուն օգտագործումը հանգեցրել է ջրի մակարդակի անկմանը մինչև 20 մ՝ 1930-ականների համեմատ, ինչը զգալիորեն ազդել է լճում ջրի որակի վրա: Սևանա լճի էկոլոգիական հավասարակշռության վերականգնումը Հայաստանի գլխավոր բնապահպանական առաջնահերթությունն է, քանի որ լճի ջրային և կենսաբազմազանության պաշարները կարևոր նշանակություն ունեն երկրի սոցիալ-տնտեսական աճի համար:

Հայաստանը հատկապես խոցելի է **կլիմայի փոփոխության** նկատմամբ: 1919-2022թթ. միջին ջերմաստիճանի բարձրացումը կազմում է 1,3°C: 1994-2014 թվականներին Հայաստանը կորցրել է ավելի քան 1,5 միլիարդ ԱՄՆ դոլար բնական աղետների պատճառով, ինչպիսիք են ջրհեղեղները, սողանքները, երաշտը, կարկուտը, գարնանային ցրտահարությունները և սելավները (նշված գումարի չափն էլ ավելի մեծ է՝ հաշվի առնելով Լոռու և Տավուշի մարզերում ս/թ մայիսի 26-27-ին տեղի ունեցած աննախադեպ ջրհեղեղի հետևանքով առաջացած ահռելի վնասները, որի ծավալը դեռևս չի հաշվարկվել): Կլիմայական կանխատեսումները ցույց են տալիս, որ մինչև 2100 թվականը ողջ երկրում ջերմաստիճանը կարող է բարձրանալ 4,7°C-ով՝ զուգորդված միջին տարեկան տեղումների 8,3 % անկման և այլ ծայրահեղ հիդրոօդերևութաբանական իրադարձությունների հաճախականության և ինտենսիվության ավելացման հետ:

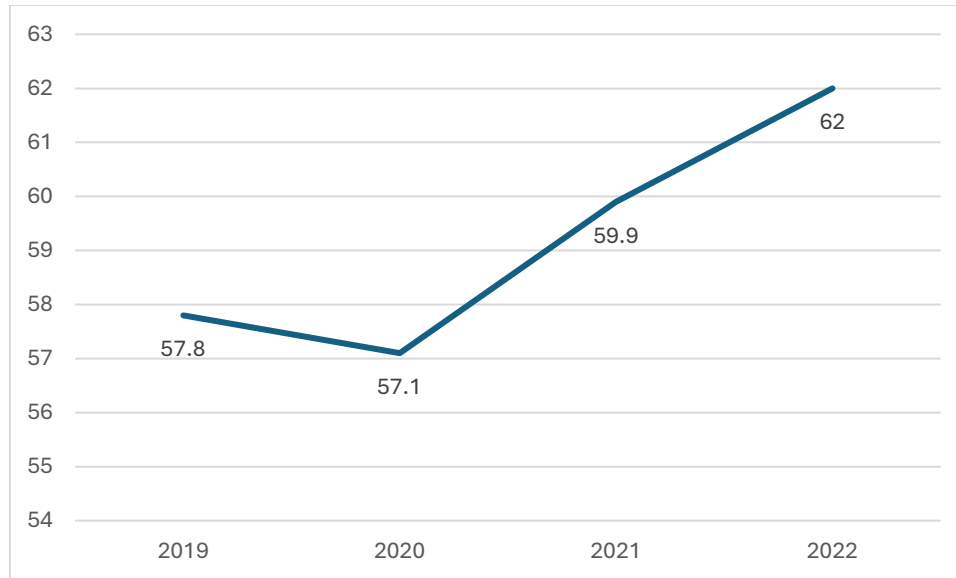
2021 թվականին Կառավարությունը հավանություն է տվել 2021-2025 թվականների Ազգային հարմարվողականության պլանին և գործողությունների ծրագրին:

Աղետների պատճառով մահվան դեպքերի, անհետ կորածների և տուժածների թիվը
100 հազար բնակչի հաշվով

2022 թվականին հաստատվել է Ջրային հատվածի հարմարվողականության ռազմավարությունը: Թեև Հայաստանում մեկ շնչին բաժին ընկնող ջրի հասանելիությունը կազմում է տարեկան մոտ 3100 մ³, տարվա ընթացքում և ամբողջ երկրում անհավասար բաշխումն առաջացնում է ջրային սթրես: Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության (OECD) տվյալներով՝ Հայաստանը ջրային ցածր հասանելիություն ունեցող և ջրային սթրեսի ենթակա երկիր է՝ 45 % ջրի շահագործմամբ: Հայաստանում մեկ շնչի հաշվով ջրի կուտակման միջին ծավալը կազմում է մոտ 465 մ³, ինչը ցածր ցուցանիշ է երկրի կիսաաշրջային կլիմայական պայմանների համար:

Գյուղատնտեսությունը սպառում է Հայաստանի քաղցրահամ ջրերի պաշարների մոտ 88 %-ը, որից ոռոգման համար ծախսվում է 57, իսկ ձկնաբուծության մեջ՝ մոտ 31 %-ը: Կանխատեսումները ցույց են տալիս, որ կլիմայի փոփոխության ամենալավատեսական սցենարի դեպքում, կենտրոնական և հարավային Հայաստանի ջրային սթրեսի ինդեքսը մինչև 2030-2040 թվականները կհասնի 80 %-ի: Չվերականգնվող ջրի կորուստը խմելու ոլորտում գնահատվում է 80 %, իսկ ոռոգման ներկայիս ենթակառուցվածքների առկայության պարագայում կառաջանա մոտ 50 % կորուստ:

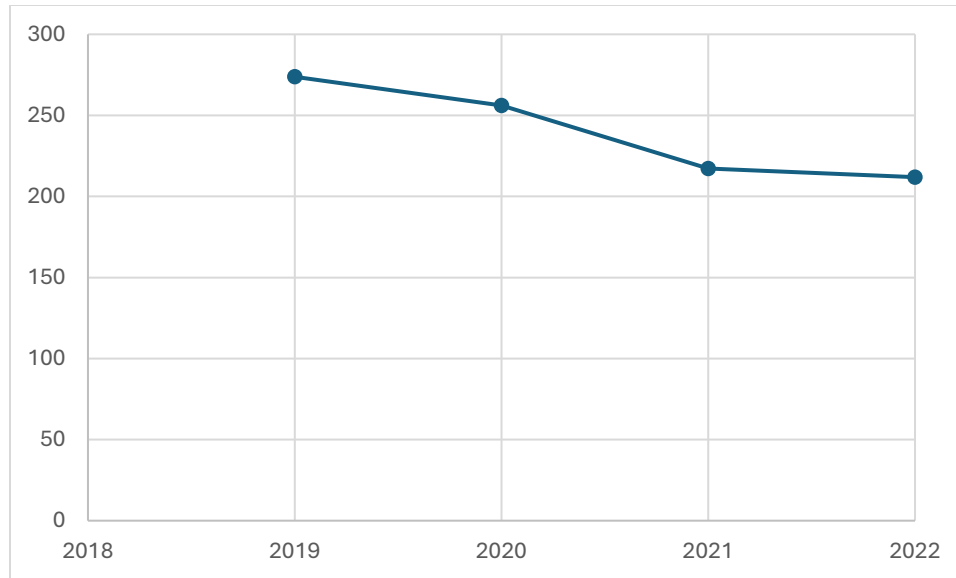

Ջրի սթրեսի մակարդակը. քաղցրահամ ջրի ջրառը որպես համամասնություն՝
քաղցրահամ ջրի պաշարների նկատմամբ, %

Հողերի դեգրադացիան ևս էական մարտահրավեր է Հայաստանի գյուղատնտեսության համար: 1990-ականներից հետո հողային բարեփոխումների արդյունքում ձևավորվեցին բազմաթիվ փոքր գյուղացիական տնտեսություններ (հողակտորի միջին չափը՝ 1,1 հեկտար), որոնք խոչընդոտում են գյուղատնտեսության արդյունավետ վարմանը: Հողերի դեգրադացիայի չեզոքության ազգային զեկույցի համաձայն՝ հողերի 83 %-ը գտնվում է դեգրադացիայի տարբեր աստիճանի տակ, այդ թվում՝ գյուղատնտեսական բոլոր հողերի 2/3-ը: Բացի այդ, հանքարդյունաբերության և վերամշակող արդյունաբերության պատճառով դրանց հարակից հողատարածքների շուրջ 20 %-ը խիստ աղտոտված է: Ներկայումս Հայաստանի բոլոր բնական գոտիներում նկատվում է հողի բերրիության նվազում, ածխածնի պաշարների նվազում և էրոզիայի գործընթացների ակտիվացում:

Քաղաքներում փոշու և այլ աղտոտիչների մեծ քանակության պատճառով օդի աղտոտվածությունը 2-3 անգամ գերազանցում է թույլատրելի սահմանը: Արդյունաբերական կենտրոնները՝ Ալավերդի, Կապան, Հրազդան, և տրանսպորտի ոլորտը օդի աղտոտվածության հիմնական նպաստողներն են:

Հայաստանի մասնաբաժինը Երկիր մոլորակի գլոբալ ջերմոցային գազերի արտանետումներում չնչին է՝ մոտ 0,02 %, սակայն Փարիզի համաձայնագրով Հայաստանը պարտավորվել է սահմանափակել իր արտանետումները: Կառավարության որոշմամբ մինչև 2030 թվականը սահմանված է ջերմոցային գազերի արտանետումների 40 %-ի նվազման թիրախ՝ 1990 թվականի մակարդակի համեմատ:

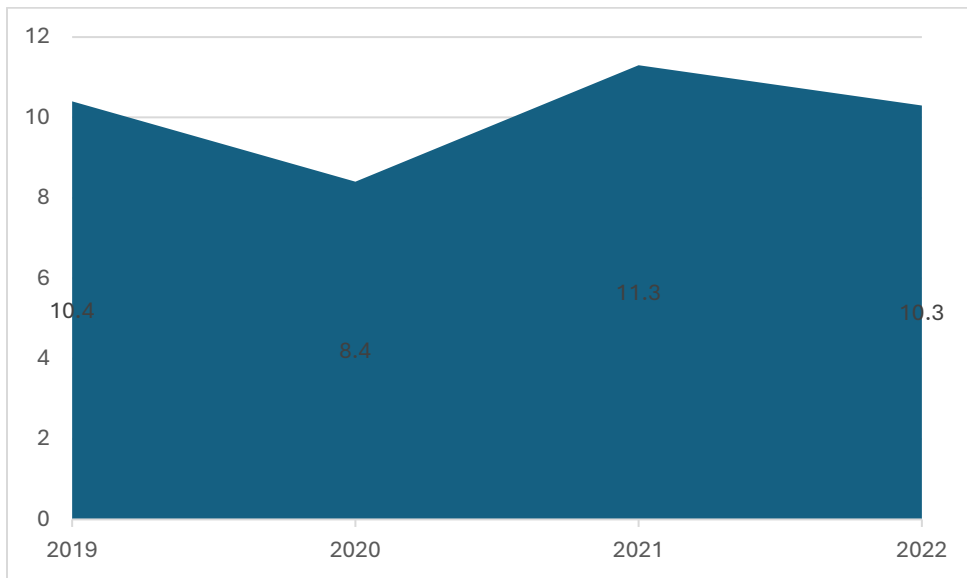

Պարենի կորուստը՝ ՀՀ ազգային պարենային հաշվեկշռում ներառված բոլոր ապրանքախմբերի/ապրանքատեսակների կորուստների հանրագումարը, 1000 տոննա

Հայաստանն իր վառելիքի կարիքները հոգալու համար ապավինում է ներմուծմանը՝ ներքին հանածո վառելիքի բացակայության պատճառով: Այնուամենայնիվ, երկիրը սեփական ռեսուրսներով բավարարում է էներգիայի իր պահանջարկի մոտ 27 %-ը: : 2015 թվականից ի վեր Հայաստանը սկսել է պաշտոնապես հրապարակել իր էներգետիկ հաշվեկշիռը. արտադրված էլեկտրաէներգիայի ընդհանուր ծավալում ՋԷԿ-երին բաժին է ընկնում 42,2, ատոմակայանին՝ 32, իսկ վերականգնվող աղբյուրներին՝ 26,8 %-ը: Լիցենզավորված ֆոտովոլտային կայանների ընդհանուր հզորությունը 2022 թվականին հասել է 204,8 ՄՎտ-ի:

Երկիրն ունի թափոնների կառավարման անբավարար գործելաոճ, որի արդյունքում պլաստիկ թափոնների ավելի քան 95 %-ը հայտնվում է աղբավայրերում կամ շրջակա միջավայրում: Բացի այդ, արդյունաբերական թափոնները լայնորեն հեռացվում են կենցաղային թափոնների հետ ինչպես քաղաքային, այնպես էլ գյուղական վայրերում: Ուստի պլաստիկի վերամշակման հնարավորությունները շատ սակավ են:

2021 թվականի սկզբին ՄԱԶԾ-ի, ԵՄ-ի և Համաշխարհային բանկի ղեկավարությունը պայմանավորվեցին միավորել իրենց ուժերը և կազմակերպել մի շարք քննարկումներ քաղաքականություն մշակողների հետ՝ կառավարության գործընկերների հետ կենտրոնանալով Կանաչ վերականգնման պլատֆորմի ձևաչափի վրա: Քննարկումը սահմանում է միջոցառումների շարք՝ փորձելով ներկայացնել գիտելիքիահենք գործիքներ, ֆինանսավորման մեխանիզմներ և գործնական առաջարկություններ, որոնք կարող են օգնել աջակցելու Հայաստանի ներառական, ճկուն և կանաչ վերականգնումը՝ կանաչ զարգացման օրակարգին համապատասխան: Շեշտը դրվում է նաև այս փոխակերպումը ֆինանսավորելու նոր և նորարարական ուղիներ գտնելու վրա:

Վերականգնվող էներգիայի համամասնությունը էներգիայի ընդհանուր վերջնական սպառման մեջ, %

Հայաստանը գիտակցում է իր առջև ծառայած բնապահպանական մարտահրավերները և ակտիվորեն իրականացնում է ավելի կայուն ապագայի համապարփակ ռազմավարություն: Այս պարտավորությունն ընդգծվում է 2023 թվականին Ջերմոցային գազերի ցածր արտանետումների երկարաժամկետ (2050 թ.) ռազմավարության հաստատմամբ: Բացի այդ, շենքերում և արդյունաբերության մեջ էներգաարդյունավետության միջոցառումները խրախուսվում են էներգիայի վերականգնվող աղբյուրների խթանմամբ, տրանսպորտի ոլորտի էլեկտրաֆիկացմամբ՝ այդպիսով նվազեցնելով կախվածությունը հանածո վառելիքից: Կառավարությունն ընդլայնում է շենքերի և քաղաքային ծառայությունների էներգաարդյունավետությունը խթանող համայնքների աջակցությունը սուբվենցիոն ծրագրերի միջոցով և խթանում է կլիմայական խելացի գյուղատնտեսությունը և գյուղատնտեսության ապահովագրությունը:

Բնապահպանական քաղաքականության բարելավումները հիմնականում պայմանավորված են ԵՄ դիրեկտիվների հետ համապատասխանեցմամբ: Հայաստանի կառավարության ծրագրերը նպաստում են Արարատյան հարթավայրի ստորերկրյա ջրերի կայուն օգտագործմանը՝ նվազեցնելով ոռոգման նպատակով Մեանա լճի վրա ճնշումը: Բացի այդ, կառավարությունը կենտրոնանում է կեղտաջրերի մաքրման օբյեկտների վերականգնման և սանիտարական աղբավայրերի ստեղծման վրա: Հայաստանը նաև զգալի քայլեր է ձեռնարկում իր կենսաբազմազանության և անտառների պահպանման ուղղությամբ՝ տեղական համայնքներին ներգրավելով լանդշաֆտի պահպանման ջանքերում: Միջազգային կազմակերպությունների աջակցությամբ իրականացվող և նախատեսվող

անտառվերականգնման ծրագրերը նպատակ ունեն մեծացնել անտառածածկույթը, ինչը կարևոր է անտառահատումների և հողի էրոզիայի դեմ պայքարի համար: Կառավարությունը նաև վերջնական տեսքի է բերում «Սևանա լճի մասին» նոր օրենքը (2024) և «Կլիմայի մասին» առաջին օրենքը (2025): Արդեն հաստատված Հարմարվողականության ազգային պլանով (2021) Հայաստանն ակտիվորեն ներառում է կլիմայի փոփոխության հարմարվողականություն.

ԽԱՂԱՂՈՒԹՅՈՒՆ

Արդարություն և ուժեղ ինստիտուտներ

Աջակցել խաղաղ և ներառական հասարակություններին՝ հանուն կայուն զարգացման, ապահովել արդարադատության հասանելիություն բոլորի համար և կառուցել արդյունավետ, հաշվետու և ներառական ինստիտուտներ բոլոր մակարդակներում

Հայաստանն այժմ հարաբերական խաղաղության շրջան է ապրում՝ հրադադարի համաձայնագրից հետո, որը վերջ դրեց 2020 թվականի Լեռնային Ղարաբաղի պատերազմին: Հրադադարը վերջ է դրել Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև ռազմական գործողություններին և հնարավորություն է ընձեռել երկու երկրներին վերակառուցել և շարժվել իրենց երկարամյա հակամարտության խաղաղ կարգավորման ուղղությամբ:

Չնայած զինադադարին, Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև լարվածությունը մնում է բարձր, սահմանի երկայնքով բռնության դեպքեր են գրանցվել: Վերջին պատերազմը նաև խոր հետքեր է թողել հայ բնակչության վրա, քանի որ շատ ընտանիքներ տեղահանվել են, իսկ համայնքները հակամարտությունից վերականգնվելու համար օգնության և աջակցության կարիք ունեն:

Հայաստանի կառավարության և միջազգային կազմակերպությունների կողմից ջանքեր են գործադրվում բնակչության հումանիտար կարիքները հոգալու, պատերազմից տուժածներին օգնություն տրամադրելու և տարածաշրջանում կայուն խաղաղություն հաստատելու ուղղությամբ: Միջազգային հանրությունը նույնպես ակտիվորեն ներգրավված է աջակցելու Հայաստանում խաղաղության կառուցման ջանքերին, նախաձեռնություններով, որոնք ուղղված են երկխոսությանը, հաշտեցմանը և հակամարտությունների կարգավորմանը:

Օրենքի գերակայության ապահովումը, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը և ժողովրդավարական ինստիտուտների ամրապնդումը առանցքային պարտականություններ են ցանկացած օրինական և ժողովրդավարական պետության համար: Վերջին երկու տարիների ընթացքում Հայաստանի Հանրապետության (<<) կառավարությունը զգալի ջանքեր է գործադրել այդ նպատակների իրականացման ուղղությամբ: Հատկանշական է, որ մարդու իրավունքների պաշտպանության առաջնահերթությունը Հայաստանի համար եղել է հիմնական նպատակը, որը պահանջում

է հանրային կառավարման բոլոր ճյուղերի հավաքական ջանքերը: Ռազմավարական պլանավորումը և կոնկրետ գործողությունների ուրվագծումը առաջնային են մարդու իրավունքների սկզբունքների վրա հիմնված քաղաքականության ձևավորման համար:

2018 թվականին նորաստեղծ կառավարությունը մարդու իրավունքների ապահովման և պաշտպանության ինստիտուցիոնալ և համակարգված քաղաքականության մշակումն ու իրականացումը հայտարարեց որպես իր առաջնահերթություն: Այնուհետև, 2019 թվականի դեկտեմբերին ՀՀ կառավարությունը հաստատել է Մարդու իրավունքների պաշտպանության ազգային ռազմավարությունը և դրան կից 2022-2024 թվականների գործողությունների ծրագիրը: Այս ռազմավարական շրջանակը ներառում է մարդու իրավունքների տարբեր կողմեր, ներառյալ կյանքի իրավունքը, խոշտանգումների արգելումը, արդար դատավարության երաշխիքները, հավաքների և տեղեկատվության ազատությունը, առողջության իրավունքը և կանանց և երեխաների իրավունքների պաշտպանությունը, ինչպես նաև խտրականության դեմ պայքարը:

Գործողությունների ծրագիրը նախանշում է մի քանի հիմնական ուղղություններ.

1. Իրավական հավասարությունն ու իրավունքների պաշտպանությունն ապահովող ինստիտուցիոնալ մեխանիզմների ստեղծում.
2. Գենդերային բռնության կանխարգելում և զոհերի իրավունքների ամուր պաշտպանություն՝ մարդու իրավունքների կրթական նախաձեռնությունների հետ մեկտեղ:
3. Հաշմանդամություն ունեցող անձանց, փակ կամ կիսափակ հաստատություններում բնակվող, ծնողական խնամքից զուրկ երեխաների իրավունքները պաշտպանող արդյունավետ մեխանիզմների ներդրում:
4. Անչափահասների համար մատչելի արդարադատության համակարգերի մշակում, գործերի գրանցման և փաստաթղթավորման միասնական վիճակագրական համակարգի ինտեգրում:
5. Ատելության խոսքի դեմ պայքարի արդյունավետ մեխանիզմների ներդրում՝ միջազգային չափանիշներին համապատասխան:

ՀՀ կառավարությունը առաջնահերթ խնդիր է դրել արդարադատության համակարգի համապարփակ բարեփոխման ուղղությամբ՝ անդրադառնալով ինչպես դատական, այնպես էլ իրավական ոլորտներին և հակակոռուպցիոն բարեփոխումների հրամայականին: 2019 թվականի հոկտեմբերին ՀՀ կառավարությունը հաստատել է դատաիրավական բարեփոխումների ռազմավարությունը և դրան կից 2019-2023 թվականների գործողությունների ծրագիրը: Հատկանշական է, որ հատուկ գործողությունների ծրագիր է մշակվել էլեկտրոնային արդարադատության գործիքների ներդրման և առաջխաղացման համար:

Ռազմավարության հիմնական բաղադրիչները ներառում են.

1. Արդարադատության համակարգի անկախության, ամբողջականության և հաշվետվողականության ամրապնդում:
2. Էլեկտրոնային գործիքների արդյունավետ օգտագործում՝ դատական գործընթացներն արագացնելու և դատական ծախսերը նվազեցնելու համար:
3. Հանրային ծառայությունների մատչելիության բարձրացում և արդարադատության ոլորտում հանրային իրազեկվածության խթանում, քաղաքացիների կարիքների համապատասխան ծառայությունների մատուցման ապահովում:

Կոռուպցիայի դեմ պայքարում ՀՀ կառավարությունը նախանշել է հիմնարար հիմնաքարեր, ներառյալ նպատակային և ինստիտուցիոնալացված հակակոռուպցիոն ջանքերը և կոռուպցիայից զերծ հասարակության խթանումը:

Ավելին, զգալի առաջընթաց է գրանցվել կոռուպցիայի դեմ պայքարում, ինչի մասին է վկայում Հայաստանի բարելավված վարկանիշը Կոռուպցիայի ընկալման ինդեքսում, որը 2023 թվականին 2018 թվականի 105-ից 62-րդն է: Հատկանշական է, որ Հայաստանի քաղաքացիների զգալի մեծամասնությունը կոռուպցիան ընկալում է որպես լուրջ խնդիր՝ ընդգծելով. ժողովրդի հանձնառությունը՝ պայքարելու այս մարտահրավերի դեմ: Ավելին, իշխանությունների կողմից հետաքննվող կոռուպցիոն դեպքերի թիվն աճել է՝ արտացոլելով հանրային իրազեկվածության բարձրացումը և իրավապահ մարմինների նախաձեռնող ջանքերը:

Մարդու իրավունքների իրականացման համար նպաստավոր միջավայր ստեղծելու համար կառավարության և իրավապահ համակարգերի նկատմամբ հանրային վստահության ամրապնդումը հրամայական է: Քաղաքացիների ներգրավվածությունը նախկինում թաքնված խնդիրների, խախտումների և հանցագործությունների բացահայտման և լուծման գործում ընդգծում է այս պարտավորությունը: Հատկանշական է, որ ՉԼՄ-ների հաղորդագրությունները, որոնք ընդգծում են կոռուպցիայի հնարավոր դեպքերը, ավելացել են, ինչը հանգեցրել է իրավապահ մարմինների գործողությունների մեծացման և էական առաջընթացի կոռուպցիոն հանցագործությունների բացահայտման և դրանց լուծման գործում:

Կառավարության ընթացիկ բարեփոխումները դուրս են գալիս հակակոռուպցիոն ջանքերից՝ ընդգրկելով ավելի լայն նախաձեռնություններ, որոնք ուղղված են արդյունավետ, հաշվետու և ներառական ինստիտուտների կառուցմանը:

Բացի այդ, Հայաստանի մասնակցությունը «Բաց կառավարման գործընկերություն» նախաձեռնությանը ընդգծում է նրա հանձնառությունը բաց, ներառական և հաշվետու կառավարմանը:

Քաղաքացիական հասարակություն:

Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունները վճռորոշ դեր են խաղում Հայաստանում խաղաղության, արդարության և ամուր ինստիտուտների պաշտպանության գործում: Քանի որ ՔՀԿ-ները խորհուրդ են տալիս հետևյալը.

1. Խաղաղություն .

- Հակամարտությունների, այդ թվում՝ Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի, դիվանագիտական բանակցությունների և երկխոսության միջոցով խաղաղ կարգավորման ջատագով:
- Աջակցել Հայաստանի և նրա հարևանների միջև վստահության ամրապնդման միջոցառումներին, խթանել մարդկանց միջև շփումները և նպաստել հաշտեցմանը:
- Խաղաղ գործընթացներում թափանցիկության և ներառականության մեծացման կոչ անելով՝ ապահովելով տուժած համայնքների, կանանց, երիտասարդների և մարգինալացված խմբերի մասնակցությունը:
- Հակամարտությունների կանխարգելման, վաղ նախազգուշացման մեխանիզմների և խաղաղության կրթության համար նախաձեռնությունների խթանում՝ խաղաղության և ոչ բռնության մշակույթ ձևավորելու համար:

2. Արդարադատություն .

- Հորդորելով բարեփոխումներ՝ բարձրացնելու դատական համակարգի անկախությունը, անաչառությունը և արդյունավետությունը, ներառյալ դատավորների նշանակումները, պաշտոնավարումը և կարգապահական մեխանիզմները:
- Կոռուպցիայի դեմ պայքարի, թափանցիկության բարելավման և օրենքի գերակայության ամրապնդմանն ուղղված միջոցառումների պաշտպանություն:
- Իրավաբանական օգնության ծառայությունների, իրազեկման քարոզարշավների և համայնքահեն արդարադատության ծրագրերի միջոցով բոլոր քաղաքացիների, հատկապես մարգինալացված և խոցելի խմբերի համար արդարադատության հասանելիության բարձրացմանն ուղղված ջանքերին աջակցություն:
- Մարդու իրավունքների խախտումների, այդ թվում՝ պետական դերակատարների կողմից կատարվածների համար պատասխանատվության կանչելու և արդար և թափանցիկ իրավական գործընթացների միջոցով գոհերի համար արդարություն ապահովելու համար:

3. Ուժեղ ինստիտուտներ .

- ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների ջատագովում՝ խթանելու լավ կառավարումը, թափանցիկությունը և պետական կառավարման համակարգում հաշվետվողականությունը, ներառյալ կոռուպցիան, նեպոտիզմը և իշխանության չարաշահումը կանխելու միջոցները:

- Աջակցել ապակենտրոնացման ջանքերին՝ ուղղված տեղական համայնքներին հզորացնելու և նրանց կարողությունների հզորացմանը՝ իրենց սեփական զարգացման կարիքները բավարարելու համար:
- Նպաստել որոշումների կայացման ներառական և մասնակցային գործընթացներին՝ ներգրավելով քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններին, զանգվածային շարժումներին և մարզինալացված խմբերին քաղաքականության մշակման և իրականացման մեջ:
- Քաղաքացիական ազատությունների, այդ թվում՝ արտահայտվելու, միավորումների և հավաքների ազատության պաշտպանության կոչեր՝ կենսունակ քաղաքացիական հասարակություն և ժողովրդավարական կառավարման համար նպաստավոր միջավայր ապահովելու համար:

Այս առաջարկություններն արտացոլում են Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների տարբեր հեռանկարներն ու առաջնահերթությունները և նրանց ջանքերը՝ ուղղված երկրում խաղաղության, արդարադատության և ամուր ինստիտուտների առաջխաղացմանը:

Ընդհանուր առմամբ, խաղաղության իրավիճակը Հայաստանում մնում է փխրուն, և կարիք կա շարունակական ջանքերի՝ ուղղված հակամարտության արմատական պատճառներին, աջակցել հաշտեցմանը և ապաքինմանը տուժած համայնքների միջև և կառուցել ավելի կայուն և ներառական խաղաղություն տարածաշրջանում:

Եզրափակելով, Հայաստանի համատեղ ջանքերը օրենքի գերակայության խթանման, մարդու իրավունքների պաշտպանության և կոռուպցիայի դեմ պայքարում ընդգծում են նրա նվիրվածությունը ժողովրդավարական սկզբունքներին և ներառական կառավարմանը: Ռազմավարական պլանավորման, ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների և քաղաքացիական հասարակության և միջազգային գործընկերների հետ ակտիվ ներգրավվածության միջոցով Հայաստանը շարունակում է իր ճանապարհը դեպի ավելի արդար, արդար և ճկուն հասարակություն կառուցելու ճանապարհը:

ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ

Համագործակցություն կայուն զարգացման նպատակների իրականացման համար

Հայաստանն ակտիվ համագործակցում է միջազգային կառույցների (Միավորված ազգերի կազմակերպություն, Եվրամիություն, Համաշխարհային բանկ, Եվրոպական ներդրումային բանկ, Շինարարության և զարգացման եվրոպական բանկ, Ասիական զարգացման բանկ, դեսպանատներ և այլն) հետ, փորձելով խթանել քաղաքացիական հասարակության և մասնավոր հատվածի ջանքերը՝ ուղղված կայունության իրականացմանը և ՄԱԿ-ի կայուն զարգացման նպատակների իրագործմանը:

Ղեկավարվելով 2030 թվականի ԿՁՆ 17-րդ օրակարգով՝ Հայաստանը զարգացնում և խորացնում է իր համագործակցության շրջանակը միջազգային կազմակերպությունների և գործակալությունների հետ՝ համատեղ ջանքերն ուղղելով ԿՁՆ-ի բոլոր նպատակների իրագործմանը:

Համագործակցություն Միավորված ազգերի կազմակերպության հետ

Հայաստանում ՄԱԿ-ի աշխատանքը ծառայում է 2030 թվականի օրակարգի իրագործմանը և երկրի մակարդակով առաջնորդվում է «Հայաստանի համար ՄԱԿ-ի Կայուն զարգացման գործընկերության 2021-2025 թվականների շրջանակ» փաստաթղթով (Գործընկերության շրջանակ): Գործընկերության շրջանակը երկրի մակարդակով զարգացման գործողությունների ծրագրման և իրականացման հիմնական շրջանակն է: Որպես այդպիսին, այն արտահայտում է ՄԱԿ-ի հավաքական առաջարկը՝ աջակցելու Հայաստանին

կայուն զարգացման առանցքային նպատակներին (ԿԶՆ) և զարգացման ազգային առաջնահերթություններին հասնելու գործում:

Գործընկերության շրջանակում ամրագրված առաջնահերթությունները հիմնված են երկրի կարիքների և հնարավորությունների վերլուծության վրա, որոնք ներկայացված են և պարբերաբար թարմացվում են ՄԱԿ-ի կողմից իրականացվող երկրի ընդհանուր վերլուծության մեջ (ԵՀՎ): Գործընկերության շրջանակը կապված է Հայաստանի 2050 թվականի վերափոխման ռազմավարության, ոլորտային ռազմավարությունների և ազգային պլանավորման այլ գործիքների զարգացման հետ:

ՄԱԿ-ի հայաստանյան թիմը, որ գլխավորում է ՄԱԿ-ի մշտական համակարգողը, բաղկացած է Հայաստանում գործող և ոչ ռեզիդենտ գործակալություններից: Դրանք են՝

1. Պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպությունը,
2. Աշխատանքի միջազգային կազմակերպությունը,
3. Միգրացիայի միջազգային կազմակերպությունը,
4. ՄԱԿ-ի ՄԻԱՎ/ՉԻԱՀ-ի հարցերի համատեղ ծրագիրը,
5. Միավորված ազգերի զարգացման ծրագիրը,,
6. Անվտանգության վարչությունը,,
7. ՄԱԿ-ի Բնակչության հիմնադրամը,
8. ՄԱԿ-ի Փախստականների հարցերով գերագույն հանձնակատարի գրասենյակը,
9. ՄԱԿ-ի Տեղեկատվական կենտրոնը,
10. ՄԱԿ-ի մանուկների հիմնադրամը,
11. ՄԱԿ-ի Արդյունաբերության զարգացման կազմակերպությունը,
12. Պարենի Համաշխարհային ծրագիրը,
13. Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպությունը,
14. Համաշխարհային բանկը (ՀԲ),
15. Միջազգային ֆինանսական կորպորացիան (ՄՖԿ),
16. Արժույթի միջազգային հիմնադրամը (ԱՄՀ):

Եվրոպական
պատվիրակություն Հայաստանում

միության

Եվրոպական միությունն ու Հայաստանը հանձնառություն են ստանձնել միասին աշխատել՝ ի օգուտ ՀՀ և ԵՄ քաղաքացիների բարօրության, նպաստել ժողովրդավարության և քաղաքական, տնտեսական ու ինստիտուցիոնալ կայունության ամրապնդմանը: Կողմերը հանձնառու են խթանել, պահպանել և ամրապնդել խաղաղությունն ու կայունությունը տարածաշրջանային և միջազգային մակարդակներով, ինչպես նաև՝ ընդլայնել համագործակցությունն ազատության, անվտանգության և արդարադատության ոլորտում՝ նպատակ ունենալով ամրապնդելու իրավունքի գերակայությունը և մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների նկատմամբ հարգանքը:

ԵՄ-ն և Հայաստանի միջև «Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագիրը» (ՀԸԳՀ) փոխարինեց 1999թ. ստորագրված «Գործընկերության և համագործակցության համաձայնագրին»: ՀԸԳՀ-ն ամուր հիմք է ապահովում փոխադարձ հետաքրքրություն ներկայացնող բոլոր ոլորտներում բարեփոխումների օրակարգի հետագա ընդլայնման համար: Հայաստանը և ԵՄ-ը շարունակում են քաղաքականության և առևտի շուրջ երկխոսությունն այն ոլորտներում, որոնք համապատասխանում են Հայաստանի Հանրապետության կողմից՝ Եվրասիական տնտեսական միությանն անդամակցությունից բխող իր ստանձնած նոր պարտավորություններին:

ԵՄ-ն Հայաստանի զարգացմանն ուղղված համագործակցության ամենախոշոր դոնորն է: Հայաստանի անկախացումից ի վեր՝ ԵՄ-ն աջակցում է Հայաստանին: ՀԸԳ համաձայնագրի արդյունավետ կիրարկումն ապահովելու նպատակով՝ ԵՄ-ն կավելացնի ֆինանսական աջակցությունը: ԵՄ-Հայաստան համագործակցությունն իրականացվում է հիմնականում հետևյալ ոլորտներում՝

- Զարգացմանն ուղղված համագործակցություն,
- Առևտուր,
- ԵՄ-Հայաստան «Ընդհանուր ավիացիոն գոտու համաձայնագիր»,
- Էներգիա, տրանսպորտ, կլիմայի փոփոխություն, շրջակա միջավայր, գյուղատնտեսություն,
- Կրթություն, գիտություն, տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ, թվայնացում,
- Մարդասիրական օգնություն:

ԱՄՆ Միջազգային Զարգացման
Գործակալություն Հայաստանում

Մոտ երկու տասնամյակ է, ինչ ԱՄՆ Միջազգային Զարգացման Գործակալությունը (ԱՄՆ ՄԶԳ) Հայաստանում հանդիսանում է առաջատար դոնոր կազմակերպություն՝ ղեկավարելով ԱՄՆ կառավարության օժանդակության ծրագրերի մոտ երկու երրորդը: Այս

Ժամանակահատվածում ԱՄՆ ՄԶԳ ծրագրերը Հայաստանում զարգացում են ապրել՝ գուտ մարդասիրական օժանդակությունից վերածվելով երկարաժամկետ տնտեսական զարգացման, կայուն սոցիալական քաղաքականության և ժողովրդավարական բարեփոխումների խթանման ծրագրերի:

ԱՄՆ ՄԶԳ-ի նպատակն է օժանդակել Հայաստանին հասնել կայուն զարգացման՝ մրցունակության աճի, բարելավված ժողովրդավարական կառավարման, անվտանգ և ապահով էներգետիկ ռեսուրսների, սոցիալական ծառայությունների որակի բարելավման և քաղաքացիական հասարակության հզորացման միջոցով:

Առաքելությունն ունի ռազմավարական նպատակներ հինգ հիմնական ոլորտներում.

- մասնավոր սեկտորի աճ,
- էներգետիկայի ոլորտ,
- ժողովրդավարություն և կառավարում,
- առողջապահական և սոցիալական ոլորտներ,
- խաղաղություն և անվտանգություն/հարևան երկրների հետ հարաբերություններին առնչվող գործունեություն:

Այս ոլորտներում ԱՄՆ ՄԶԳ կողմից իրականացվող ծրագիրը հավասարակշռում է մակրոմակարդակի բարեփոխումների և կայունության կարիքը Հայաստանի ժողովրդի կյանքի որակի բարելավման անմիջական պահանջների հետ:

ԱՄՆ ՄԶԳ Հայաստանյան առաքելությունն աշխատում է Հայաստանի ժողովրդի, ՀՀ կառավարության, հասարակական կազմակերպությունների ու գործարարների, ինչպես նաև այլ դոնորների հետ:

Համաշխարհային
Հայաստանում

բանկ

THE WORLD BANK

Հայաստանում Համաշխարհային բանկի ներգրավվածության մեկնարկը տրվել է 1992 թվականին՝ երկրի անկախացումից մեկ տարի անց, շուկայական տնտեսության երկրի անցմանը օժանդակելու նպատակով: Սկզբնական ներգրավվածությունը գլխավորապես վարկերի և կայունացման ծրագրերի միջոցով էր՝ աջակցելով անցումային բարեփոխումներին:

Այդ ժամանակից ի վեր Համաշխարհային բանկն օժանդակել է ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների և ենթակառուցվածքի ներդրումների լայն շրջանակի այնպիսի ոլորտներում, ինչպիսիք են՝ էներգետիկան, ջուրը (հիմնականում ազգաբնակչության ջրամատակարարումը, ջրահեռացումը, ջրի կուտակումը, ոռոգման համակարգի բարելավումն ու ջրօգտագործման, ջրային ռեսուրսների կառավարման արդյունավետության խթանումը) և ճանապարհները, ինչպես նաև կրթությունը, առողջապահությունը և սոցիալական պաշտպանությունը: Հայաստանի նկատմամբ Համաշխարհային բանկի ընդհանուր հանձնառությունները կազմել են մոտավորապես 2.միլիարդ դոլար՝ օժանդակելով 78 ծրագրերի այնպիսի ոլորտներում, որոնք ուղղված են փոքր և միջին ձեռնարկությունների մրցունակության բարձրացմանը, մարդկային կապիտալի և արդարության բարելավմանը, ինչպես նաև շրջակա միջավայրի և բնական ռեսուրսների կայուն կառավարմանը:

2023 թ.-ին Հայաստանը պաշտոնապես դարձել է Համաշխարհային բանկի Միջազգային զարգացման ընկերակցության դոնոր՝ ՄԶԸ-ի բանկային հաշվին փոխանցելով 1 միլիոն ԱՄՆ դոլար մասնակցային վճար: ՄԶԸ դոնոր դառնալու մասին ՀՀ Կառավարության որոշումը Հայաստանը վավերացրել է 2023 թ. մարտի 10-ին՝ ՄԶԸ աջակցություն ստացող երկիր լինել դադարելուց ինը և միջինից բարձր եկամտով երկրի կարգավիճակ ձեռք բերելուց չորս տարի անց: Անդամակցելու որոշումը կայացվել էր 2022 թվականի աշնանը:

Եվրոպական ներդրումային բանկ

Եվրոպական ներդրումային բանկի 379 միլիոն եվրոյի վարկավորումը Հայաստանում վերջին տասը տարում բարելավել է հանրային ենթակառուցվածքը և հնարավորություն է ընձեռել, որ փոքր բիզնեսներն աճեն:

Ասիական զարգացման բանկ

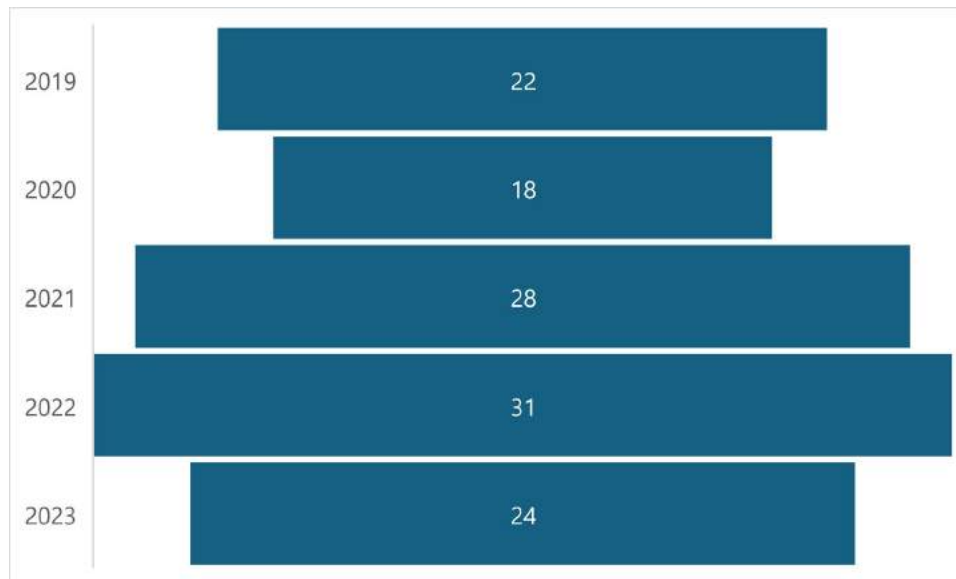

Ասիական զարգացման բանկը (ԱԶԲ) Հայաստանի կառավարության հետ համագործակցում է 2005 թվականից և մինչ այժմ հաստատել է \$1.37 միլիարդ արժողությամբ 28 վարկային ծրագրեր և տեխնիկական աջակցության 27 դրամաշնորհներ՝ \$15.7 միլիոն ընդհանուր արժողությամբ:

ԱԶԲ-ն աշխատում է Հայաստանի ներքին և միջսահմանային տրանսպորտային կապերի բարելավման, մարզերի քաղաքներում համալիր զարգացում ապահովելու և երկրի էներգետիկ անվտանգության մակարդակը բարձրացնելու ուղղությամբ: Հայաստանի աստիճանական զարգացման կարիքները բավարարելու նպատակով ԱԶԲ-ի աջակցությունը նախատեսում է նաև օժանդակություն ֆինանսների, կրթության և առողջապահության ոլորտի բարեփոխումներին:

ԱԶԲ-ն շարունակելու է Հայաստանի ենթակառուցվածքների ֆինանսավորումը, միաժամանակ անցում է կատարելու նորարար մասնավոր հատվածի ներդրումների խթանմանը, միջազգային լավագույն փորձի ներդրմանը և գիտելիքահեն արդյունքների և ծառայությունների: Այս անցումը կփոխակերպի ԱԶԲ-ի հարաբերությունը Հայաստանի հետ՝ դարձնելով Հայաստանը միջին եկամուտ ունեցող երկրի կարգավիճակին ավելի համապատասխան երկիր:

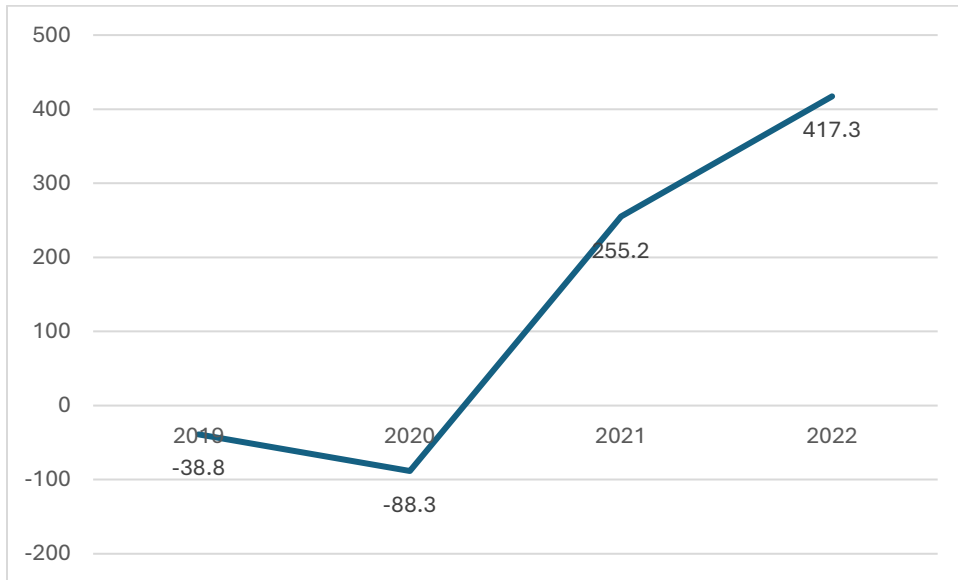
ՀՀ Արտաքին գործերի նախարարության կողմից 2019-2023 թթ. ընթացքում տարբեր միջազգային կազմակերպությունների հետ կնքվել է 123 միջազգային պայմանագիր²¹.

ՀՀ Արտաքին գործերի նախարարության կողմից կնքված պայմանագրերը 2019-2023 թթ.-ին,
հատ

²¹ https://www.mfa.am/hy/international_agreements/

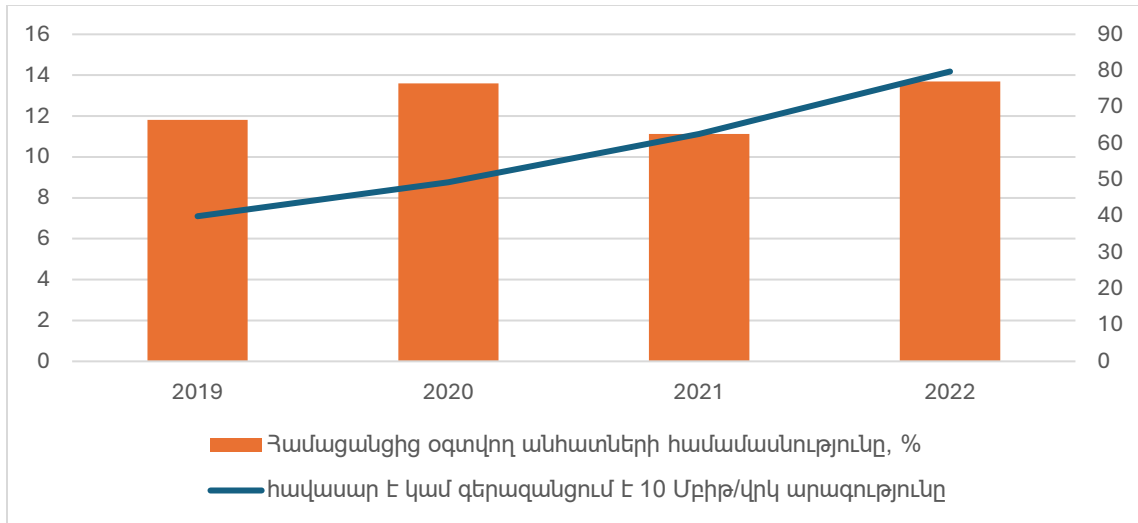
Համաձայն ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի կողմից հրապարակված արդյունքների, օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները կտրուկ ավելացել են 2020 թ.-ից ի վեր՝ կապված ինչպես 44-օրյա պատերազմի, այնպես էլ Կովիդի (COVID-19) համավարակի հետ²²:

Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները ՀՀ-ում, մլն ԱՄՆ դոլար

Որպես համագործակցության ուղղակի ցուցանիշ, դիտարկվել են նաև Ֆիքսված լայնաշերտ համացանցի բաժանորդագրությունները 100 բնակչի հաշվով՝ ըստ արագության և համացանցից օգտվող անհատների համամասնությունը.

²² <https://sdg.armstat.am/am/17-3-1-a/>

Վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ տարեցտարի ավելանում է ինչպես ինտերնետի արագությունը, այնպես էլ՝ համացանցից օգտվող անհատների թիվը:

Եզրակացություններ քաղաքացիական հասարակության կողմից

1. Ապահովել լավ կառավարում և թափանցիկ կառավարություն. Իրականացնել ուժեղ հակակոռուպցիոն միջոցառումներ, ապահովել պետական պաշտոնյաների հաշվետվողականությունը և նպաստել որոշումների կայացման գործընթացների թափանցիկությանը:
2. Ներդրումներ կատարել կրթության և հմտությունների վերապատրաստման մեջ. Տրամադրել որակյալ կրթություն և վերապատրաստման հնարավորություններ՝ աշխատուժին ապագա աշխատատեղերի համար անհրաժեշտ հմտություններով զինելու համար: Սա կնպաստի երկրում նորարարության և արտադրողականության բարձրացմանը:
3. Խթանել ձեռներեցությունը և նորարարությունը. Ստեղծել բարենպաստ միջավայր ձեռնարկատերերի և սկսնակ ձեռնարկությունների համար, ներառյալ ֆինանսավորման, մենթորության և ցանցային հնարավորությունների հասանելիությունը: Խթանել նորարարությունն ու կրեատիվությունը տնտեսության տարբեր ոլորտներում:
4. Ներդրումներ ենթակառուցվածքներում և տեխնոլոգիաներում. Բարելավել ենթակառուցվածքները, ներառյալ տրանսպորտային ցանցերը, էներգետիկ համակարգերը և թվային ենթակառուցվածքները, ներդրումներ ներգրավելու և տնտեսական աճը հեշտացնելու համար: Ընդունել նոր տեխնոլոգիաներ՝ նորարարությունն ու արդյունավետությունը խթանելու համար:
5. Ապահովել սոցիալական ներառականությունը և հավասարությունը. շտկել անհավասարությունները հնարավորությունների և ռեսուրսների հասանելիության հարցում և նպաստել սոցիալական համախմբվածությանը և ներառմանը: Աջակցել մարզինալացված խմբերին, ինչպիսիք են կանայք, երիտասարդները և հաշմանդամություն ունեցող անձինք, որպեսզի լիարժեք մասնակցեն տնտեսությանը:
6. Պաշտպանել շրջակա միջավայրը և խթանել կայունությունը. Իրականացնել կայուն զարգացման պրակտիկա՝ ապագա սերունդների համար շրջակա միջավայրը և բնական ռեսուրսները պաշտպանելու համար: Ներդրումներ կատարել մաքուր էներգիայի տեխնոլոգիաներում և խթանել կանաչ արդյունաբերությունը:
7. Խթանել միջազգային համագործակցությունը և առևտուրը. ամրապնդել կապերը այլ երկրների հետ, խթանել առևտրի և ներդրումների հնարավորությունները և ներգրավել բազմակողմ համաձայնագրերի մեջ՝ ընդլայնելու շուկայի հասանելիությունը և խթանելու տնտեսական աճը:
8. Բարելավել առողջապահական և սոցիալական ծառայությունները. Ներդրումներ կատարել առողջապահական ենթակառուցվածքների և ծառայությունների մեջ՝ բոլոր քաղաքացիների համար որակյալ առողջապահական խնամք ապահովելու

համար: Տրամադրել սոցիալական ծառայություններ և անվտանգության ցանցեր՝ աջակցելու խոցելի բնակչությանը և նպաստելու բարեկեցությանը:

9. Ամրապնդել քաղաքացիական հասարակությունը և խթանել քաղաքացիական ներգրավվածությունը. Նպաստել քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններին և քաղաքացիների մասնակցությանը որոշումների կայացման գործընթացներին: Խրախուսել երկխոսությունը և համագործակցությունը կառավարության, բիզնեսի և քաղաքացիական հասարակության միջև՝ ուղղված հասարակության մարտահրավերներին և խթանելու կայուն զարգացումը:
10. Աջակցել մշակութային ժառանգությանը և զբոսաշրջությանը. խթանել Հայաստանի հարուստ մշակութային ժառանգությունը և պատմական վայրերը՝ զբոսաշրջիկներին գրավելու և զբոսաշրջության ոլորտը խթանելու համար: Ներդրումներ կատարելք մշակույթի պահպանման մեջ և խթանելք մշակութային զբոսաշրջությունը որպես տնտեսական զարգացման միջոց:

ՀՀ-ում Կայուն զարգացմանն ուղղված գործողությունների 2015 – 2024 թթ. կայուն զարգացման նպատակի (ԿՁՆ) առաջընթացի համաշխարհային գնահատման հարցաշարի արդյունքներ

- 5 (չատ մեծ հետընթաց)
- 4 (մեծ հետընթաց)
- 3 (միջին հետընթաց)
- 2 (սահմանափակ հետընթաց)
- 1 (չատ սահմանափակ հետընթաց)
- 0 (առաջընթաց չկա)
- +1 (չատ ցածր առաջընթաց)
- +2 (ցածր առաջընթաց)
- +3 (միջին առաջընթաց)
- +4 (բարձր առաջընթաց)
- +5 (չատ բարձր առաջընթաց)